

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra politologie a evropských studií

Jakub Nečas

Národnostní politiky Estonska a Lotyšska (1991-2022)

Ethno-politics of Estonia and Latvia (1991-2022)

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Markéta Žídková Ph.D. MA

Olomouc 2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem „Národnostní politiky Estonska a Lotyšska (1991-2022)“ vypracoval samostatně a použil jsem uvedené prameny a literaturu. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.

Poděkování

Na tomto místě bych rád srdečně poděkoval vedoucí mé práce Mgr. Markétě Žídkové, Ph.D., M.A za přátelské a odborné vedení mé bakalářské práce, ochotu a cenné rady.

Obsah

Úvod	5
1 Teoretické ukotvení problematiky národnostních politik v Estonsku a Lotyšsku.....	11
1.1 Terminologie	11
1.2 Faktory vysvětlující rozdíly a podobnosti vývoje národnostní politiky.....	13
1.3 Otázka ruské menšiny v Pobaltí: Estonsko a Lotyšsko před první samostatností.....	13
2 Historické faktory vývoje národnostních politik v Estonsku a Lotyšsku.....	16
2.1 Národnostní politiky meziválečného Estonska a Lotyšska	16
2.2 Národnostní politika německé Třetí říše (1941-1944)	20
2.3 Sovětizace Estonska a Lotyšska.....	22
2.4 Zpívající revoluce a úsilí o obnovení nezávislosti v 80. letech 20. století.....	24
3 Demografické faktory a faktor charakteru menšiny	26
3.1 Demografické faktory	26
3.1.1 Občanství příslušníků národnostní menšiny	26
3.1.2 Počet příslušníků národnostní menšiny.....	28
3.1.3 Geografické rozmístění národnostní menšiny	30
3.2 Charakter ruské národnostní menšiny	31
4 Faktor struktury politické soutěže	34
4.1 Vysvětlení faktoru struktury politické soutěže politických stran	34
4.2 Vliv rozdílné politické struktury	39
4.2.1 Vliv politické struktury na školství	39
4.2.2 Vliv politické struktury na ekonomické příležitosti občanů ruské národnostní menšiny	41
5 Mezinárodní faktory	43
5.1 Faktor Západu	44
5.1.1 Evropská rada a EU	44
5.1.2 OBSE a NATO	46
5.2 Geopolitický faktor Ruska	49
Závěr	53
Zdroje:.....	56
Přílohy.....	64
Abstrakt	70

Úvod

Národnostní politika je vztah mezi vládnoucí politickou elitou a národnostní menšinou, při kterém vláda státu utváří podmínky pro rozvoj národnostní menšiny. Právě ve státech nově vzniklých po rozpadu Sovětského svazu je tento vztah, respektive národnostní politika, velmi důležitým tématem. Tato práce se soustředí na vývoj národnostních politik ve dvou postsovětských republikách, Estonsku a Lotyšsku. Na první pohled se vývoj národnostních politik zemí se společnou historií a podobným osudem velmi podobá, ale tento text prozkoumá také jisté rozdíly. Za cíl si autor dává porovnat vývoj národnostních politik Estonska a Lotyšska ve strukturované komparaci dle jednotlivých vývojových faktorů.

Státy pobaltského regionu jsou mezi státy postsovětského prostoru zajímavé tím, že úspěšně vstoupily do západních struktur EU a NATO¹. Hlavní motivací společného úsilí o vstup do těchto organizací bylo vymanění se z dlouhodobého zájmu ruského impéria o jejich území. Po říjnové revoluci v carském Rusku a na základě Versaillské smlouvy byly poprvé ustaveny nové státy Estonsko, Lotyšsko a Litva. Podepsáním paktu Molotov-Ribbentrop v roce 1939 a výsledkem druhé světové války byly však mladé pobaltské státy odsouzeny k více než padesáti letům sovětské okupace, která přinesla represe a rusifikaci. Rusifikace se projevila zejména narušením demografické struktury z důvodu systematickému přesouváním rusky mluvících obyvatel z jiných sovětských regionů do Pobaltí, a naopak pobaltské inteligence směrem do Sovětského svazu, zejména na Sibiř. Tento proces započal za dob vlády Josifa Stalina s cílem vytvoření jednotného sovětského národa. Demografický trend však smrtí diktátora neskončil a ke stěhování Rusů do Pobaltí, jednoho z nejvyspělejších regionů SSSR, docházelo i dále. To za sebou zanechalo národnostně rozdělenou společnost.

Dnes jsou Estonsko, Lotyšsko a Litva samostatnými státy pevně zakořeněnými v západních strukturách, ale početná ruská menšina jim po rozpadu SSSR zůstala. V případě Estonska a Lotyšska se jedná až o čtvrtinu obyvatelstva. Po dlouhých letech okupace byla motivace spolupracovat s ruskou menšinou velmi malá (Pospíšil, 2000). Z Estonců a Lotyšů vzešly nové vládnoucí elity a Rusové byli nuceni stáhnout se do ústraní. To bylo velkým šokem v porovnání s předchozími lety, kdy právě jim byla věnována největší pozornost sovětské Moskvy. Myšlení na ruskojazyčnou menšinu nových vlád bylo však rychle motivováno jejich touhou vstoupit do Evropské Unie, protože právě ta od států vyžadovala splnění tzv. Kodaňských kritérií, jež v politické sekci vyžadují mimo jiné dodržování lidských práv a

¹ Evropská unie a Severoatlantská aliance

respektování a ochranu menšin (EUR-Lex). Tak se národnostní a menšinová politika stala jednou z priorit. Litva se nachází v rozdílné situaci v porovnání s Lotyšskem a Estonskem, kdy její procentuálně menší ruská menšina nepředstavovala velký problém a díky zkušenostem s integrací významné polské menšiny se podařilo ruskojazyčné obyvatelstvo naturalizovat (Kasatkina, 2003). Ruskojazyční obyvatelé obdrželi občanství Litvy po obnovení její nezávislosti automaticky (Kasatkina, 2003) a ke zvýšení požadavků na získání občanství došlo až v případě nových imigrantů. Ruskojazyčná menšina se v Litvě sice potýká s problémy v sociální integraci způsobenými rozdílným životním stylem, tradicemi a náboženstvím, ale ke konfliktům, diskriminaci nebo porušování jejich práv významně nedochází (Potashenko, 2010). Z tohoto důvodu se tato práce Litvě věnovat nebude.

Narušená demografie a vznik ruské národnostní menšiny v zemích bývalého Sovětského svazu jsou hlavními dědictvími, které za sebou jeho existence zanechala. Menšinová a národnostní politika jsou velmi důležitými tématy, protože z nezvládnutí těchto aspektů vedení státu mohou vzejít politické nepokoje, ale také může být záminkou pro ozbrojený konflikt. Tato práce zkoumá hlavní faktory, které ovlivnily vývoj lotyšské a estonské národnostní politiky. Dle těchto historických, sociálně-demografických, politických a mezinárodních faktorů bude práce strukturovaná. Každá kapitola čtenáře seznámí s jedním faktorem či skupinou faktorů a vysvětlí podobnosti a rozdíly ve vývoji národnostních politik v Estonsku a Lotyšsku. Během výzkumu pro tuto bakalářskou práci byl autor na praktické stáži na Velvyslanectví České republiky v Tallinnu², kde bylo jednou z náplní jeho práce sledování vývoje vnitřní politiky Estonska a osobně navštívil zkoumané regiony s vysokým procentem ruskojazyčné menšiny. Zúčastnil se také řady tematických konferencí, z nichž nejzásadnější byla integrační konference z listopadu 2023³.

Hlavním porovnávaným obdobím vývoje mezinárodních politik, na který mají zkoumané faktory vliv, bude období po obnovení samostatnosti Estonska a Lotyšska v roce 1991 až po počátek ruské agrese na Ukrajině roku 2022. Ruská agrese na Ukrajině zapříčinila velké změny v politice států, například velmi posílily nacionalistické strany a byly sestaveny konzervativní vlády. Autor však pro správné vysvětlení některých faktorů zachází dále do minulosti zkoumaného regionu a zároveň některé politické tendence jsou nejlépe vysvětlitelné na současném geopolitickém kontextu. Faktory, s nimiž text pracuje, definoval například japonský politolog Ryo Nakai (2014) ve svém textu pro vědecký časopis JEMIE v roce 2014.

² <https://mzv.gov.cz/tallinn/cz/index.html>

³ <https://onlineexpo.com/en/integrationconference2023/>

Nakai vidí jako hlavní faktory odkaz sovětské nadvlády, strukturu politické soutěže politických stran, charakter menšiny a mezinárodní kontext. Ivo Pospíšil (2000) však klade důraz také na demografický faktor, který ovlivňuje, jak sociální charakter menšiny, tak způsoby vedení politiky v regionech s větší koncentrací příslušníků ruské národnostní menšiny. Důležitost role demografie a rozmístění národnostní menšiny potvrzuje i Will Kymlicka (1996) ve svoji knize *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Z tohoto důvodu práce rozšíří faktor charakteru menšiny také o demografické faktory. Dalším faktorem, jenž je třeba rozšířit je faktor odkazu sovětské nadvlády, neboť pro utváření národnostních politik a existence samotné menšiny je zásadní i vývoj před sovětskou okupací po druhé světové válce. Zejména pak období první samostatnosti republik, na které v mnohých zákonech nové státy navazovaly. Tato práce zodpoví hlavní výzkumnou otázku „**Jak se liší vývoj národnostních politik Estonska a Lotyšska vůči ruské menšině v období 1991-2022 podle jednotlivých ovlivňujících faktorů?**“

Hlavní výzkumnou metodou textu je metoda komparativní, respektive komparativní případová studie vývoje národnostní politiky Estonska a Lotyšska. Komparativní případová studie je dle Jana Karlase (2008) „*metoda zabývající se studiem dvou a více případů, tedy příkladů určitého jevu*“. Práce je strukturovanou komparací dle jednotlivých faktorů, kterým se věnují dané kapitoly. V kapitolách je tak použita deskriptivní metoda a komparativní Millova metoda rozdílu, která je vhodná pro porovnávání případů, které jsou shodné ve všech ohledech, s výjimkou hledané příčiny a důsledku (Kouba, K. 2008). Hlavní výzkumnou metodou využitou pro získání informací a dat je metoda literární rešerše doplněná o metodu rozhovoru. Svým historickým, politologickým a právním přesahem práce umožní interdisciplinární pochopení problematiky.

První kapitola teoretického ukotvení uvede čtenáře do tematiky vysvětlením důležitých pojmů, nutných pro správné pochopení argumentace. V další části seznámí s výběrem a identifikací faktorů dle kterých bude komparace provedena. A závěrečná podkapitola vysvětlí počátek otázky ruské menšiny v Pobaltí a popíše, jak situace se vyvíjela během rusifikace carským Ruskem. Výzkumnými otázkami této kapitoly jsou: *Jaké jsou důležité pojmy pro pochopení tématu? Jaké faktory vysvětlují rozdíly ve vývoji národnostních politik Estonska a Lotyšska? Jak započala problematika ruské menšiny v Pobaltí?*

Po vysvětlení zkratk a důležitých pojmů se práce zaměří na historický kontext. V druhé kapitole se nejprve autor podívá na menšinové politiky v poprvé samostatných státech Estonsko a Lotyšsko, protože právě z tohoto období nové vlády po pádu SSSR principem státní

kontinuity nejvíce čerpaly v nové legislativě. Pro zajímavost a kontrast práce krátce zmíní zcela odlišný koncept národnostní politiky zavedený během nacistické okupace regionu. Závěrem kapitoly se text věnuje období Sovětské okupace a důležitému období 80. let, kdy už se blížila nezávislost Pobaltí a započalo největší emancipační úsilí. Paralely mezi jednotlivými obdobími jsou fenoménem, který napomáhá vysvětlit směřování národnostních politik. Výzkumnou otázkou této kapitoly zní: „*Jaký byl vývoj Estonska a Lotyšska a jejich národnostních politik v období, první samostatnosti, nacistické a sovětské okupace a v posledních letech před osamostatněním?*“

V další kapitole se práce podívá na faktor charakteru menšiny a demografické rozdíly mezi zeměmi. Hlavními tématy rozšířeného sociálního faktoru tak budou názorové postoje příslušníků ruské menšiny nebo demografické faktory jako typy občanství, počet a rozmístění ruské národnostní menšiny. Zodpoví otázky: „*Jak se liší charakter ruské menšiny v Estonsku a Lotyšsku?*“ a „*Jak se liší rozmístění a demografická struktura ruské menšiny v Estonsku a Lotyšsku?*“

V kapitole o faktoru struktury politické soutěže se autor zaměří na způsob, jakým se politická elita staví k ruské národnostní menšině. Právě faktor politické soutěže vysvětluje strategie, které politické strany mají a jak téma národnostní menšiny využívají pro politický prospěch. Jedním způsobem je usilování o podporu menšinových voličů, čehož jsou spíše proponenty estonské politické strany, anebo přijetí útočnějšího pohledu vůči menšině a využití této otázky pro získání podpory voličů většinové populace. Tohoto jsme svědky spíše na případě Lotyšska. Zároveň má politická soutěž vliv na volební preference voličů z ruské národnostní menšiny, který je daný mj. koaličním potenciálem stran. V kapitole autor vysvětlí vliv národnostních politik na příkladech trhu práce a školství. Kapitola zodpoví otázku: „*Jak se liší struktura politické soutěže politických stran ve vztahu k ruské a ruskojazyčné menšině v Estonsku a Lotyšsku?*“

Poslední kapitola se podívá na faktory vně zkoumaných států, tedy faktory mezinárodní. Mezinárodní faktory budou nároky kladené Evropskou unií pro vstup, ale také bezpečnostní a geopolitická situace v kontextu vstupu do NATO, Rusko jako mateřského státu a zahraniční politiky tzv. „the near abroad“ nebo „russkiy mir“ a konfliktů na východě Evropy. Hlavní výzkumnou otázkou kapitoly je „*Jak se liší vliv mezinárodních faktorů na vývoj národnostních politik v Estonsku a Lotyšsku?*“

Závěrečná část zhodnotí výsledky práce. Čtenáři práce přiblíží problematiku menšin a jejich integrace ve státech s podobným osudem a situací. Na příkladu Estonska a Lotyšska ukáže, jakým problémům země čelí a jaké faktory je vedou při hledání řešení v rámci menšinové a národnostní politiky.

Zásadním primárním zdrojem této práce bylo studium vládních stránek Estonska a Lotyšska a jednotlivých zákonů, avšak k doplnění nezávislého pohledu bylo třeba nahlédnout i do dalších zdrojů. Nakai, R. (2014) byl přínosným zdrojem pro identifikaci faktorů vysvětlujících rozdíly a podobnosti v národnostních politikách Estonska a Lotyšska. Ve svém textu se však zaměřuje do hloubky pouze na faktor struktury politické soutěže politických stran nejvíce rozvíjející se v prvním desetiletí samostatnosti zkoumaných států. Zbylé faktory, které hrají roli jeho text jen velmi krátce shrne. Zcela opomíjí například demografický faktor a faktor vývoje Pobaltí před sovětskou okupací. Ve výzkumu faktoru struktury politické soutěže byli skvělým doplněním text Chereson, P., Estes, K. W. (2023), kteří se zaměřili na faktor politické soutěže z hlediska reprezentace ruské menšiny v institucích.

Kallas, K. (2008) estonská politička ve svém listu představila přesnější pohled na politickou participaci ruskojazyčné menšiny. Dalšími přínosnými texty jsou práce Daunise Auerse, lotyšského politologa, který se zaměřuje na komparaci politického systému Lotyšska a Estonska. Ivo Pospíšil (2000) byl skvělým autorem pro obecné pochopení vývoje národnostních politik v Estonsku a Lotyšsku a získání správné terminologie v českém jazyce. Historické publikace historiků Andrese Kasekampa (2017), Luboše Švece (1996) a Michaela Northa (2015) byly klíčové pro vysvětlení historického vývoje v zemích a zároveň i vývoje vztahu mezi ruskou menšinou a Estonci a Lotyši.

Pro demografické faktory bylo důležité studium stránek oficiálních Estonských a Lotyšských statistických úřadů doplněnými novinovými články estonské veřejnoprávní televize ERR a lotyšské veřejnoprávní televize LSM. Pro přehled v legislativě nutné pro přijetí Estonska a Lotyšska do EU bylo užitečné studium Elsuwege, P. V. (2004) a pro dodání aktuálnosti a pohledu EU byl nápomocen text Brhlíková, R. (2022), kde autorka pozoruje tlak ze strany EU (Evropská komise proti rasismu a nesnášenlivosti (ECRI)). Tento text je velmi kritický, dobře argumentuje, ale chybí mu pohled kritizovaných zemí. Lotyšská soudkyně Kristīne Krūma (2015) a estonští právníci Pritt Järve a Vadim Poleshchuk (2019) přispěli svými reporty o občanství ve svých zemích na serveru Evropského univerzitního institutu. Texty skvěle vysvětlují otázku občanství v obou zemích a vysvětlují, jak mezinárodní organizace dokázaly ovlivnit národnostní politiku. Soustředí se však pouze na občanství.

Alijeva (2017) zpracovala komplexní a přehlednou analýzu situace ruské menšiny v Lotyšsku a Estonsku. Její práce se stala do jisté míry osnovou pro tuto bakalářskou práci v kapitole o mezinárodních faktorech. Pro doplnění byly využity jednotlivá vyjádření institucí a Ruska skrze novinové články a Lange (1997) ve svém textu porovnal dvě mise OBSE v Estonsku a Lotyšsku. Christina Lindemann (2013) byla přínosným zdrojem při výzkumu vlivu politiky na školství a zaměstnanost v Estonsku a Lotyšsku. Pro získání přesných dat, primárních zdrojů, například volebních výsledků, posloužil server Politico.eu a stránky estonského a lotyšského statistického úřadu. Zdroje jsou také doplněny o nadace a „think tanky“, které se problematikou zabývají. Mezi klíčové patří například Minority rights groups, Chatham House nebo Friedrich Ebert Stiftung. V neposlední řadě práce čerpá z přednášky estonského politologa profesora Raivo Vetika prezentované na integrační konferenci v Tallinnu v roce 2023. Autor text doplňuje dalšími primárními i sekundárními zdroji, které text obohacují o přesné informace.

1 Teoretické ukotvení problematiky národnostních politik v Estonsku a Lotyšsku

Tato kapitola se zaměří na teoretické ukotvení tématu vývoje národnostních politik vůči ruské menšině v Estonsku a Lotyšsku a vymezení základních pojmů s cílem usnadnění porozumění dalšímu textu. Otázkou, kterou tato kapitola zodpovídá, je: *Jakým způsobem bude provedena komparace vývoje národnostní politiky v Estonsku a Lotyšsku*. V první podkapitole se autor vysvětluje tematické pojmy a klade si otázku: *Jaké jsou důležité pojmy pro pochopení tématu?* Další podkapitola se již soustředí přímo na faktory, kterým se bude práce věnovat: *Jaké faktory vysvětlují rozdíly ve vývoji národnostních politik Estonska a Lotyšska?* Poslední podkapitola uvede původ problému menšinové otázky v Pobaltí a vysvětlí proč nelze otázku ruské menšiny v Pobaltí nazírat jen jako dědictví Sovětského svazu.

1.1 Terminologie

Následující úsek textu poslouží k definici důležitých pojmů, které se v práci vyskytnout a jejichž pochopení je esenciální pro porozumění autorově argumentaci. Vysvětlí také volbu termínů použitých v práci a rozdíly mezi nimi. Těmito termíny jsou menšina, národnostní menšina, menšinová a národnostní politika, ruská národnostní menšina a ruskojazyčná menšina.

Menšina je obecně skupinou jedinců se společnými znaky, odlišná od většinové společnosti (Kokaisl, 2014). Deklarace OSN o právech osob patřících k národnostním nebo etnickým, náboženským a jazykovým menšinám z roku 1992 menšiny dělí na národnostní, etnické, náboženské a jazykové menšiny. Právě **národnostní menšina** se od ostatních liší existencí příslušného národnostního (mateřského) státu, mimo který příslušníci národnostní menšiny žijí a nejsou jeho občany (Kymlicka, 1996). Příkladem může být maďarská menšina žijící na Slovensku, přestože existuje maďarský stát. Přesto však nemá menšina univerzální mezinárodní definici. Problematickým faktorem je občanství. Některé definice uvádí, že menšinou jsou pouze občané země s jinou národností. Vyplývá tak otázka: Co obyvatelé země bez občanství tzv. neobčané (obyvatelé s nespecifikovaným občanstvím)? Občanství blíže prozkoumá třetí kapitola.

Menšinová a národnostní politika (také dohromady jako Národnostní menšinová politika, Úřad vlády ČR) jsou termíny vysvětlující politický vztah mezi společenskou menšinou a většinou. Kymlicka (1996) a Nakai (2014) vysvětlují menšinovou a národnostní politiku jako „*dialektický vztah mezi politickou elitou a menšinou*“. Politická elita formou přijímání legislativy v menšinové politice přímo ovlivňuje život menšiny. Elity menšiny na ni reagují

mobilizací menšinových politických hnutí (Nakai, 2014; Kymlicka, 1996). Brubaker, R. (1995) ve svém modelu triadický nexus vysvětluje menšinovou a národnostní politiku jako propojení tří aktérů: národnostní menšiny, nacionalizujících se států, v nichž se menšina vyskytuje a vnějšího národního domova⁴ (stát původu menšiny). Tato práce pracuje s kombinací obou definicí v souladu s definicí národnostní menšiny. Pracuje tedy s národnostní politikou jako vztahem mezi národnostní menšinou a politickou elitou, která utváří podmínky pro život menšiny, s důležitou rolí původního státu, z něhož menšina pochází a se kterým se v některých aspektech identifikuje.

V kontextu Estonska a Lotyšska je zásadní dualita formy národnostních politik. Dle Pospíšila (2000) totiž může být národnostní politika vnímána pouze jako politika vůči národnostní menšině, tedy dle předchozí koncepce pouze občanů státu s jiným národnostním cítěním. Avšak zároveň může národnostní politika Estonska a Lotyšska zahrnovat všechny příslušníky národnostní menšiny, a tedy i občany Ruské federace a neobčany (Lotyšsko) či obyvatele s neurčeným občanstvím (Estonsko) (Pospíšil, 2000). Této dualitě se bude blíže věnovat třetí kapitola.

Národnostní politiku a její důležitost v Estonsku a Lotyšsku lze také vysvětlit skrze tzv. Kodaňskou školu mezinárodních vztahů, dle které se političtí aktéři uchylují k sekuritizaci politických témat pro získání podpory veřejnosti pro různá opatření (Romaniuk, 2018). Podobně k tomu dochází také v Estonsku a Lotyšsku, kdy jsou sekuritizovány otázky národnostní politiky. Estonský politolog profesor Raivo Vetik na integrační konferenci v Tallinnu v roce 2023 například komentuje, že „*estonská národnostní politika by měla fungovat na principu otevřeného nacionalismu*“ a vyzívá k obezřetnosti v časech války. (Vetik, 2023)

Ruská národnostní menšina a ruskojazyčná (rusofonní) menšina jsou dva pojmy zdánlivě uvozující stejnou skupinu obyvatelstva. Avšak dle předchozích pojmů lze říci, že ruská národnostní menšina (dále ruská menšina) je skupina obyvatelstva identifikující se jako menšina ruského národa na území jiného státu (FCMN⁵). Příslušníkem ruskojazyčné menšiny může být i Estonec nebo Lotyš, který nesdílí pocit sounáležitosti s ruským národem. Zároveň, někteří autoři do ruskojazyčné menšiny řadí také další etnika bývalého SSSR například Ukrajince a Bělorusy. Proto text dále rozebírá národnostní politiku ve vztahu k ruské menšině.

⁴ Pospíšil (2000) mluví o referenčním státu

⁵ Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin

1.2 Faktory vysvětlující rozdíly a podobnosti vývoje národnostní politiky

Tato podkapitola vysvětlí volbu faktorů, na základě kterých bude níže konstruována komparace vývoje národnostních politik Estonska a Lotyšska. Národnostní a menšinové politice se obecně věnuje mnoho autorů. Pro tento text je důležité, se kterými faktory (v některých textech aspekty) vývoje národnostních politik pracují. Významnými autory jsou například Will Kymlicka, Anthony D. Smith, Donald R. Horowitz, kteří definují, že existují historické, demografické a sociální, politické a mezinárodní faktory. Tyto obecné faktory bylo třeba přiblížit případům Estonska a Lotyšska a učinit je konkrétnějšími.

Právě Ryo Nakai, japonský politolog, definuje faktory podobně jako zmínění politologové, ale politický faktor přímo pojmenovává jako faktor politické soutěže politických stran. Domnívá se, že struktura politické soutěže a strategie politických stran v práci s tématy národnostní politiky a menšinových voličů jsou tím, co nejvíce ovlivňuje následnou legislativu a podobu rozdílných národnostních politik (Nakai, 2014). Zapomíná však na demografický faktor, který má také vliv na podobu národnostních politik. Dle Pospíšila (2000) mezi Estonskem a Lotyšskem „*existují rozdíly z hlediska teritoriálního rozložení menšinového obyvatelstva*“. Alijeva (2017) například dále přidává faktor menšiny a faktor politických požadavků. Jinak faktory ovlivňující národnostní politiku uchoopil Rogers Brubaker, který v je popsal jako faktory 1) charakteru národnostní menšiny, 2) nacionalizujících se států, v nichž se menšina vyskytuje a 3) vnějšího národního domova (Brubaker, 1995).

Tato práce pracuje se stejnými faktory jako Ryo Nakai, rozšířenými o geografický faktor, dle významných autorů nepostradatelného faktoru, a klade důraz na historické faktory vývoje národnostní politiky. Ryo Nakai ve svých publikacích nevěnuje pozornost faktoru charakteru menšiny, který je vždy jen pojmenován. V tomto textu bude faktor zkoumán typologií občanství (občané, neobčané/neurčené občanství, občané jiné země) a zaměří se na názory menšiny a její vztah vůči Ruské federaci. Mezinárodní faktory tento text dělí na faktor Západu, euroatlantických institucí, a geopolitický faktor Ruska a jeho role jako referenčního mateřského státu, jak popisují Brubaker (1995) a Pospíšil (2000). Autor pro konstrukci komparace zvolil faktory historické, faktor charakteru menšiny a demografické faktory, faktor politické soutěže a mezinárodní faktory.

1.3 Otázka ruské menšiny v Pobaltí: Estonsko a Lotyšsko před první samostatností

Historie Pobaltských států je charakteristická výměnami vládnoucích německých řádů, severských království či ruských carství. Znamá historie začíná koordinovaným uskupením

baltských kmenů, jejichž přímořské osady byly častým terčem nájezdů ve zlaté době vikingů (850-1050) (Kasekamp, 2017, s. 8). Dle historiků M. Northa (2015) a A. Kasekampa (2017) „vedla úspěšná Livonská křížová výprava k vytvoření prvního stabilního státního celku na území dnešního Lotyšska a Estonska pod správou Livonského rytířského řádu“. Jeho původní název zněl Terra Mariana, dále známý jako Livonsko, respektive později Livonská konfederace⁶ (Kasekamp, 2017 s. 13). Avšak v důsledku agrese Moskevského carství⁷ během livonských válek v 16. století došlo k zániku Livonského řádu a předání území pod ochranu Litevského velkoknížectví (Sutrop, 2014; Ekdahl, 2017; Filyushkin, 2016). Filyushkin (2016) dále uvádí, že později bylo Livonské území rozděleno mezi v livonských válkách vítěznou země Švédsko (sever, dnešní Estonsko), Dánsko (estonské ostrovy) a nově vzniklou Polsko-litevskou unii (jih, dnešní Lotyšsko). Území dnešního Estonska a Lotyšska dobylo Švédsko v první polovině 17. století, ale již na počátku století 18. odevzdalo veškeré své državy v Pobaltí Rusku v důsledku porážky v Severní válce (Sundberg, 2018, s. 28; Frost, 2014). Tímto započala ruská kontrola regionu a místní obyvatelé se stali menšinou v ruské říši.

Počátek dlouhé ruské správy území Estonska a Lotyšska byl poměrně klidný, protože půdu vlastníci německá šlechta si zachovala autonomní samosprávné instituce. První reformy Kateřiny II. koncem 18. století vedly k zavedení guberniální správy⁸ (Kasekamp, 2017, s. 70-71; Švec, 1996 s. 115). První kulturně-emancipační procesy se v obou zemích spojily s nespokojeností bezzemých rolníků, a začaly tak první snahy o estonské a lotyšské národní obrození⁹. Reakcí Ruské říše byla silná rusifikace, která se projevovala zejména v kulturní a administrativní sféře (A. Kasekamp, 2017, s. 83-84; Raun, 1986). Za vlády Alexandra II. a Alexandra III. se dle Švece (1996) „stala ruština hlavním úředním jazykem ve státní správě a soudnictví“ a zejména důležitá byla rusifikace školství závěrem 19. století (Švec, 1996, s. 130, Weeks, 2004). T.U. Raun (1986) vidí jako hlavní rozdíl v obrozeneckém období fakt, že v Lotyšsku nadále fungovala Lotyšská kulturní organizace, zatímco v Estonsku byla uzavřena. Tuto skutečnost Raun přisuzuje socioekonomické vyspělosti Rigy, která se ocitla díky průmyslové revoluci v období ekonomického a demografického růstu a byla čtvrtým největším městem carského Ruska. Její vyspělost tak měla vliv na náskok Lotyšska před Estonskem

⁶ Dále dle Kasekampa (2017) se v rámci této konfederace se značnou autonomií vyznačovalo Estonské vévodství, která bylo svěřeno ke správě Dánskému králi.

⁷ předchůdcem pozdějšího carského ruského impéria

⁸ Nejvyšší správní úřad pro Pobaltí, jeho zavedení omezilo moc německých šlechticů

⁹ Emancipační snahy bojovaly jak proti carské rusifikaci, tak proti regionální germanizaci. Ta však později pod tlakem rusifikace upadá. (Švec, 1996, s. 130)

zejména v sociálních, regionálně politických a vzdělanostních emancipačních otázkách¹⁰ (Raun, 1986). Právě období caristické rusifikace je národnostní politikou, kterou se bude Sovětský svaz později inspirovat.

Navzdory rusifikaci a Rusům stěhujícím se do regionu za prací (zatím malé množství v porovnání s nadvládou SSSR) se v průzkumu z roku 1897 hlásilo k Estonské či Lotyšské národnosti 90% obyvatel regionu (Alijeva, 2017). V roce 1905 se některé skupiny pokusily pro národní obrození využít socialistické revoluce a vznikly estonské a lotyšské socialistické spolky. Emancipační cíle však nemířily jen na zastavení rusifikace, ale také bojovaly proti německým elitám. Revoluce přinesla mnoho bojů a deportací estonský a lotyšských rebelů. První světová válka a německá správa spolu s dalšími revolucemi roku 1917 umožnila počátek snahy o samostatnost, kdy mezirevoluční ruská prozatímní vláda ustoupila proklamaci nezávislosti obou zemí. (Švec, 1996, s. 160; (Kasekamp, 2017, s. 96)

Tato kapitola si dávala za cíl uvést čtenáře do tématu bakalářské práce. V První podkapitole autor vysvětlil důležité pojmy, v druhé podkapitole autor objasnil volbu faktorů, dle kterých je strukturovaná komparace a celá práce. Poslední podkapitola uvedla počátek otázky existence ruské menšiny v Estonsku a Lotyšsku a její problematiku. Bez mála dvě století carské správy a rusifikace během tohoto období byly inspirací pro následující režimy. Etnické spory v baltském regionu mají delší historii a nezačínají jen okupací stalinistickým Sovětským svazem.

¹⁰ Riga byla také jediným a nesporným centrem regionu, kde se sdružovali obrozenci. V Estonsku byl souboj Tallinnu a Tartu (T.U. Raun, 1986).

2 Historické faktory vývoje národnostních politik v Estonsku a Lotyšsku

Tato kapitola se zaměří na historický vývoj národnostních politik v Estonsku a Lotyšsku. První zkoumané období meziválečné samostatnosti zemí mezi lety 1918 až 1940¹¹ je důležité, neboť se k němu dle principu státní kontinuity odkazovaly nové vlády po pádu SSSR. Druhá část vysvětlí národnostní politiku nastavenou nacisty za druhé světové války v říšském komisariátu Ostland (1941-1944). Třetí část se soustředí na následnou politiku za okupace SSSR v období 1944 až 1991. Pro Estonce a Lotyše znamenala sovětská okupace návrat ke způsobům rusifikace dob carského Ruska. Pocity křivdy z okupace se projevují také na národnostních politikách po obnovení nezávislosti. Speciální pozornost je ve čtvrté části věnována období 80. a 90. let 20. století, kdy se opět začala probouzet touha po nezávislosti v období blížícího se rozpadu SSSR.

Výzkumnou otázkou kapitoly je, „*jaký byl vývoj Estonska a Lotyšska a jaké byly jejich národnostní politiky v období první samostatnosti, nacistické a sovětské okupace a v posledních letech před obnovením samostatnosti.*“ Cílem tedy je vysvětlit a porovnat jakým způsobem se vyvíjely národnostní politiky v rámci tří velmi odlišných politických režimů v Estonsku a Lotyšsku. Zároveň text poukáže na to, jak tyto historické faktory nadále ovlivňují současné národnostní politiky.

2.1 Národnostní politiky meziválečného Estonska a Lotyšska

Období první samostatnosti Estonska a Lotyšska (1918-1940) je významně politicky skloňovaným tématem. Na příkladech prvních republik politici apelují na společné hodnoty, které tyto období mají a které udržely existenci národů. Například předsedkyně estonské vlády Kaja Kallas v únoru 2024 přednesla projev ku příležitosti výročí vzniku estonské republiky, kde důrazně zmiňuje: „*Zásady našeho státu vyjádřené v preambuli ústavy jako zachování estonského národa, jazyka a kultury v průběhu věků je to co udrželo a spojilo náš národ a stát, který letos slaví 106. narozeniny*“ (ERR, 2024). Proto se tato kapitola podívá na to, jak nové země uhájily tyto hodnoty a jak pracovaly s občany odlišných kultur a národností. Dále se podkapitola zaměří na aspekty, ve kterých se současné vlády Estonska a Lotyšska inspirovaly a na zajímavé paralely mezi obdobími.

¹¹ Za konec období první samostatnosti lze považovat rok 1939, kdy byl podepsán pakt Molotov-Ribbentrop, protože od tohoto momentu se Pobaltí dostává do sféry vlivu SSSR a postupně ztrácí svojí autonomii.

Nově nezávislé republiky byly nuceny již mezi lety 1918 a 1920 vojensky ubránit svoji nezávislost proti RSFSR¹². Podepsáním mírových smluv z roku 1920 v Rize a Tartu Sovětský svaz uznal existenci republik „na věčné časy“ a nezávislost započala. Byly také ustanoveny nové hranice a s nimi přibyla i nová území osídlená z většiny Rusy¹³. Tyto smlouvy jsou jedinými dokumenty vymezujícími hranice do dnešní doby (Švec, 1996, s. 172-173; Pospíšil, 2000). Tím se se zvýšil podíl ruských obyvatel nových států, a to v některých regionech až o dvojnásobek (Alijeva, 2017).

V období Wilsoniánské éry po první světové válce se stala idea sebeurčení národů klíčovým tématem, avšak utvoření těchto nových států z multietnických říší sebou přinášelo oddělování příslušníků stejného národa novými hranicemi. Ať už to byli němečtí Čechoslováci nebo estonští Rusové bylo třeba najít způsob koexistence v jednom národním státě. A tak si na úsvitu vzniku Společnosti národů daly Baltské republiky za cíl integraci svých národnostních menšin do většinové společnosti. Dle maďarských politologů Németha a Léphafta (2013) jsou pobaltské republiky prvními státy usilujícími o implementování neteritoriální kulturní autonomie pro jejich národnostní menšiny. Meziválečné Estonsko bylo poměrně etnicky homogenním územím, kdy se v roce 1934 hlásilo 88,2 % občanů k estonské národnosti a 8,5 % k ruské národnosti (Muiznieks, Rozenvalds, & Birka, 2013). Zbylé procento bylo rovnoměrně rozděleno mezi příslušníky německé, židovské a švédské menšiny. Významně ubylo estonských Němců, kteří se začali přesídlivat na východ Německa¹⁴.

Németh a Léphaft (2013) dále argumentují, že Estonci nutnost přijetí národnostního kulturního zákona vnímali „*i kvůli vlastním negativním zkušenostem a traumatům z pozice menšiny v carském Rusku*“ (Németh, & Léphaft, 2013). Zákon o kulturní autonomii národnostních menšin byl přijal v roce 1925. Estonsko přímo v zákonu uznávalo jako menšinu, která má nárok pro kulturní autonomii pouze skupiny převyšující počet 3000 osob¹⁵. Pouze židovská a německá menšina se o kulturní autonomii přihlásily. Švédská menšina byla poměrně malá a dobře integrovaná s Estonci. Ani početná ruská menšina kulturní autonomii neimplementovala¹⁶, ale udržela si vliv ve „svých“ regionech díky kontrole městských vlád.

¹² RSFSR – Ruská sovětská federativní socialistická republika; Estonské armádě se podařilo bolševiky zastavit před Tallinnem, ale v intenzivnějších bojích v Lotyšsku Riga padla a na krátkou dobu do osvobození byla ustanovena sovětská republika. (Švec, 1996, s.162)

¹³ Estonsko: Petseri, Võru, Prinarova; Lotyšsko: Abrene, východní Latgale (Németh, & Léphaft, 2013).

¹⁴ Tento proces byl s podporou Hitlera dovršen po uzavření paktu Molotov-Ribbentrop

¹⁵ V té době se jednalo o ruskou, švédskou, německou a židovskou menšinu, zajímavé však je, že tento zákon byl obnoven i po roce 1992 a tak zcela zapomíná na nové menšiny jako je finská nebo polská (Pospíšil, 2000)

¹⁶ Dle Smitha (1999) je dalším důvodem pro neimplementování práva na kulturní autonomii, o kterém mluvil estonský Rus v meziválečném Riigikogu Mikhail Kurchinskii, také dáno nižší politickou, sociální, a hlavně finanční

Později byla v regionech s vyšším než 50% podílem Rusů ruština povolena jako druhý oficiální administrativní jazyk a zároveň se v ní povolila výuka ve školách kde bylo alespoň 30 dětí z ruské národnostní menšiny. (Németh, & Léphaft, 2013; Hiden, & Smith, 2006)

V Lotyšsku byla situace složitější, protože Lotyši tvořili menší procento obyvatelstva, tedy 75,5%, a ruská menšina 10,6% v roce 1935 (Muiznieks, Rozenvalds, & Birka, 2013). Společnost však byla promíchanější, i díky ekonomickému vývoji Rigy za carské vlády, a přítomnost jiných kultur a menšin byla přijímána lépe. Zejména pak bohatší německá menšina měla širokou kulturní autonomii (Németh, & Léphaft, 2013). I lotyšská vláda si dává za cíl vytvoření kulturního zákona pro národnostní menšiny, který ovšem neprošel přes nacionalisty v lotyšském parlamentu. Přesto však dochází například k přijetí zákona o školství (1919) a jazykových zákonů, které v míře autonomie dokázaly kulturní zákon v některých aspektech nahradit. Tehdejší ministr školství německé národnosti Wolfgang Wachtsmuth dle Heiden a Smitha (2006) dokonce argumentuje, že *„šíře vzdělání nabízena lotyšským Němcům je mnohem větší, než ta, která je umožněna estonským Němcům“*. Zásadním aspektem, který vedl v Estonsku k urychlenému konsenzu na přijetí kulturního zákona, byl pokus o komunistický puč v roce 1924. Nový zákon měl vést ke konsolidování společnosti, a puč tak vedl k řadě rychlých kompromisů ve snaze *„posílit pozici vlády shromážděním všech nekomunistických skupin na její podporu“*. (Butkus, 2019; Németh, & Léphaft, 2013; Alenius 2007, s. 450-452).

Heiden a Smith (2006) však také připomínají pro tuto práci zásadní argument o roli Společnosti národů a jejího tlaku na nové republiky. Je zde totiž vidět zásadní paralela s Estonskem a Lotyšskem v 90. letech 20. století, kdy obě země usilují o vstup do západních struktur EU a NATO, a tak kompromisně přijímají vlídnější legislativu vůči Ruské menšině¹⁷. Stejně tak probíhala politika v čase 70 let nazpět, kdy nové Estonsko a Lotyšsko usilují o vstup do Společnosti národů, což se jim podařilo v roce 1921. Zároveň také v obou případech, ale zejména v meziválečném období, země usilovaly o potvrzení svojí nezávislosti v očích mezinárodních partnerů těmito politickými kroky. Právě ve Wilsoniánské éře se s tím nesla také jistá prestiž pro Pobaltské země, jakožto „premianty“ v národnostní politice.

Ve 30. letech 20. století se situace velmi mění. Dochází k vzestupu německého nacionalismu v Evropě a šířící se ideje *Volksgemeinschaft*¹⁸ vede ke sporům mezi Estonci a

soudržností příslušníků ruské menšiny. Kteří se mimo jiné vyznačovali také arogancí a nižší úrovní vzdělání (Németh, & Léphaft, 2013).

¹⁷ Zejména se to daří v Estonsku díky jednoduššímu politickému systému (viz 4. kapitola)

¹⁸ Německé národní společenství

Lotyšši na jedné straně a baltskými Němci na straně druhé, podobně jako tomu bylo v meziválečném Československu. Reakcí pobaltských národů je tak posílení jejich vlastního nacionalismu. Vzestup německé třetí říše, její vliv na německou menšinu a národně-socialistický *Bewegung*¹⁹ v Pobaltí dokonce vedou k ozbrojeným povstáním v Rize a Tallinnu v roce 1934. Atmosféra tak přináší otočku ve stylu a ideologii lotyšské a estonské politiky a v průběhu 30. let 20. století vede k poškození kulturně autonomních práv občanů (Heiden, & Smith, 2006). Přesto v zemích získávají moc v kontrastu se zbytkem Evropy poměrně umírnění nacionalističtí politici v Lotyšsku Kārlis Ulmanis a v Estonsku Konstantin Päts, kterým se podaří zastavit místní fašistická hnutí. Estonsko formálně neopustilo svůj kulturní zákon, aby neztratilo mezinárodní prestiž a neprovokovalo Německo, ale v Lotyšsku byla situace komplikovanější a kulturní autonomie byla omezována. Vzdělávací systém se stával více lotyšským a menšinoví zástupci dostali na ministerstvu školství jen čistě poradní role. Menšinové školy byly vnímány jako hrozba a různými programy²⁰ se cílilo na zrychlení asimilace příslušníků národnostních menšin. (Németh, & Léphaft, 2013)

Meziválečné Estonsko a Lotyšsko tak položily základy národnostních politik, jimiž se později inspirovaly nové vlády po pádu SSSR. Příkladem může být estonský zákon o kulturní autonomii pro národnostní menšiny přijatý roku 1993, který je ve skrze kopií kulturního zákona z roku 1925 (Estonsko. National Minorities Cultural Autonomy Act, 1993; Pospíšil, 2000). Podobně jako v současnosti bylo i občanství v prvních republikách získáváno na základě podobných faktorů v Estonsku i Lotyšsku. Žadatel musel mít trvalé bydliště v zemi nebo musel být vedený v místních matrikách. Dále je občanství udělováno dle práva *jus sanguinis*²¹ (Estonsko. Estonian citizenship law, 1922).

Meziválečné Estonsko a Lotyšsko byly malými zeměmi (na poměry tehdejší Evropy) a nezpochybnitelnost svojí existence se snažily získat povědomím o svojí liberální národnostní politice. Zároveň ustanovily Baltickou dohodu²², později Baltickou radu jako platformu pro spolupráci (Kasekamp, 2017, s.121). Národnostní politiky Pobaltských států se staly do jisté míry vzorem pro další evropské meziválečné země, například pro Maďarsko (Németh, &

¹⁹ Změna ideologické směřování

²⁰ Autoři Németh a Léphaft (2013) uvádí příklad bezplatných obědů do lotyšských škol, které sloužily k reklamě lotyšské kultury a jazyka. Zároveň program motivoval rodiče přesunout děti z etnických škol do škol lotyšských z finančních důvodů.

²¹ Právo krve – dítě získává občanství, pokud alespoň jeden z rodičů je občanem. (*jus sanguinis*. Oxford Reference)

²² Podpisem Smlouvy o spolupráci a přátelství mezi Litvou, Lotyšskem a Estonskem v roce 1934 vznikla Baltická dohoda (*entente*). Vznikla i přes velkou snahu okolních impérií (Polska, Německo a SSSR) o její nepřijetí. (Kasekamp, 2017, s. 121)

Léphaft, 2013). Snaha o začlenění se do mezinárodních struktur a s tím související umírněnější národnostní politiky jsou zásadní paralelou mezi meziválečným obdobím a obdobím po obnovení nezávislosti Pobaltí v 90. letech 20. století. Hlavním rozdílem v meziválečném Lotyšsku a Estonsku bylo rozmístění národnostních menšin, kdy Estonská ruská menšina se vyskytovala nejvíce na východě a udržela si zde moc skrze politickou nadvládu v regionálních vládách a s většinovou společností příliš neinteragovala. Zatímco v Lotyšsku byla společnost více heterogenní, a tak umožňovala snadnější integraci skrze školy a instituce. Toho bylo v Lotyšsku využito nejvíce ve 30. letech 20. století, kdy národnostní menšiny začaly být vnímány jako hrozba v předvečer druhé světové války.

2.2 Národnostní politika německé Třetí říše (1941-1944)

Tajný pakt Molotov-Ribbentrop podepsaný 23.8. 1939 vedl k rozdělení Pobaltí a Polska do sfér vlivu SSSR a Třetí říše. Pobaltské republiky se zoufale snažily uhájit svoji neutralitu. Ze strachu z konfliktu však byly vlády nejprve donuceny Moskvou podepsat smlouvy o vzájemné pomoci a později v červnu 1940 se Lotyšsko a Estonsko podvolují ultimátu ze strany SSSR a území je obsazeno jednotkami rudé armády (Mälksoo, 2022; Švec, 1996 s. 215-218). Následují zmanipulované volby s jednou kandidátkou, ve kterých je odsouhlaseno připojení k Sovětskému svazu (Kasekamp, 2017, s. 129). Nastává krvavý režim, v rámci, kterého dochází k zákazům literatury, vyvlastňování majetku, deportacím a teroru vůči dělníkům v továrnách. Strategií sovětského svazu bylo vytvářet atmosféru strachu.

Ve dnech 13.-14. června 1941 proběhla připravovaná akce s cílem „vyčištění Pobaltí od protisovětských sil“ a celkově bylo 15 000 lidí z Lotyšska a 10 000 lidí z Estonska deportováno na Sibiř či do střední Asie (zejména Kazachstánu) (Švec, 1996, s. 226). Jeden rok sovětské okupace tak sebou přinesl velké počty obětí. Důležitým aspektem pro národnostní politiku v tomto období byla dohoda mezi Německem a Sovětským svazem o přemístění baltských Němců na východ Německa a později okupovaných částí Polska. Tento proces byl završen v roce 1941, v předvečer operace Barbarossa (Kasekamp, 2017, s. 126).

Příslušníky německé skupiny armád Sever zprvu většina obyvatel Estonska a Lotyšska vítala jako osvoboditele od sovětského útlu. Pobaltská inteligence doufala v příležitost znovunabytí svojí státnosti po vzoru Tisova Slovenska. Ještě před příchodem Němců tak docházelo k protisovětským povstáním, která měla za cíl demonstrovat nárok Baltských států na samostatnost tím, že prokázala jejich ochotu bojovat s nacisty proti SSSR. Autonomie Pobaltí však v Berlíně nikdy nepřípadla v úvahu (Švec, 1996, s. 227-229). Ministrem pro

okupována východní území se stal Alfred Rosenberg, původně estonský Němec, který se stal prominentním členem NSDAP. Říšský komisariát Ostland dělil národnostní menšiny na Němce, místní etnika určená ke germanizaci nebo nuceným pracím a menšiny k likvidaci, Židé a Romové. (Plath, 2017)

Plath (2017) uvádí, že nacistická národnostní politika vůči menšinám měla dva soupeřící směry. První ideologický a rasistický směr, který si dával za cíl zdůraznit rozdíly mezi germanizovatelnými baltskými národy a ostatními národy k likvidaci nebo přesunu dále na východ, za Ural. Tento směr byl zpočátku dominantní a byl zastáván zejména civilní správou, avšak zcela závisel na vývoji války (Plath, 2017). Druhým směrem byl strategický pohled z vyšších míst, která mezi národnostmi nerozlišovala a vnímala všechny jako sílu pro nucené práce ve válečné mašinérii. Tento směr začal dominovat se změnou situace ve válce prvními německými porážkami (Plath, 2017; Kasekamp, 2017, s.134). Se změnami na frontě se taky proměnila okupační politika nacistů, která začala povolovat provaz kolem baltských institucí. Bylo umožněno například využívání státních symbolů vedle těch nacistických na veřejných akcích nebo obnovení činnosti vysokých škol. Cílem bylo utvoření spolehlivých baltských policejních jednotek, které později utvořily také baltské armádní divize (Plath, 2017; Švec, 1996, s. 231-232).

Dle Platha (2017) se právě tyto policejní jednotky vyznačovaly velkou brutalitou vůči menšinám, zejména té ruské. Příkladem této brutality je vyhlazení ruské vesničky Audriņi ve východním Latgale, jemuž velel náčelník lotyšské policie Boļeslavs Maikovskis. Ruská menšina se také stala nejvíce vykořisťovaným etnikem na nucené práce v Německu. S blížícími se Sovětskými vojsky oslabená nacistická okupační správa doufala ve využití ruské menšiny jako protipólu proti posilujícím estonským a lotyšským autoritám s obnovenou touhou po samostatnosti, ale příslušníci ruské menšiny už „s radostí“ vyhlíželi příchod rudé armády. (Plath, 2017)

Ruská menšina během okupace třetí říší tedy neměla stejná práva jako místní etnika, protože mj. nebyla připuštěna k samosprávě a estonské a lotyšské politické jednotky využívaly svoji autoritu ke “srovnání účtů“ za předchozí rok drastické sovětské okupace. Cílem této podkapitoly bylo poukázat na také zcela divergentní podobu národnostní politiky s níž se Estonsko a Lotyšsko během svojí historie setkala a vysvětlit proč je do dnes národnostní politika velmi důležitým a emotivním tématem.

2.3 Sovětizace Estonska a Lotyšska

S koncem války se situace opět otáčí a baltské státy se navrací do role zemí okupovaných Sovětským svazem. I přes úsilí Estonských a Lotyšských diplomatických misí, ze strachu Západ přijal Stalinův zábor Pobaltí (Švec, 1996, 235-236). Baters a Misiunas (2024) uvádí, že: „*sovětským cílem bylo obnovení činnosti a institucí z let 1940 a 1941 v doprovodu silné vojenské přítomnosti*“. Spolu s inspirací z carského Ruska, kdy právě Pobaltí bylo jedním z hlavních ekonomických a industriálních motorů impéria, započala poválečná socioekonomická transformace regionu (Bater, & Misiunas, 2024). Období sovětské okupace lze dělit na období dle prominentních vůdců SSSR, Stalina, Chruščova, Brežněva a Gorbačova (Rannut, 1994; Švec, 1996, s. 237).

Období stalinistické vlády se vyznačovalo krutostí a bezohledností okupačního režimu. Strategií byla násilná integrace a sovětizace obyvatelstva, která zahrnovala popravy a deportace „*problematických*“ osob a rodin. Byly zřízeny centra pro sovětizaci a prvním cílem byly osoby, jakkoliv spojené s nacistickým režimem ať už přímou kolaborací nebo participací v samosprávě (Kasekamp, 2017, s. 142-143; Švec, 1996, s. 237) Je dokončena zemědělská reforma a vyvlastňování majetku, které v některých případech končí deportací celých rodin²³, jež se nechtěly svého živobytí vzdát (Bater, & Misiunas, 2024). Vznikají partizánské skupiny, pro něž se uchytil název „*Lesní bratři*“²⁴. Útěk do lesů však nevolili jen antisovětské bojovníci za svobodu, ale často zoufalí lidé ze strachu o svoje životy. Počet partyzánů vždy rostl s novými represemi, které byly na země uvaleny. Celkově bylo v období 1944 až 1952 deportováno 124 000 lidí z Estonska a 136 000 z Lotyšska (Gulag online, 2020). Pokud vezmeme v potaz odchod baltských Němců během první sovětské okupace, oběti holokaustu a druhé světové války, útky obyvatelstva a stalinistické represe, popravy a deportace, zjistíme že Pobaltí ztratilo téměř čtvrtinu obyvatelstva. Pro splnění cíle industriální přestavby Estonska a Lotyšska tak bylo potřeba získat pracovní sílu odjinud, a tak dochází k přílivu dělníků z jiných sovětských území. (Švec, 1996, s. 243-244,249; Cold War, 2023)

²³ Operace Priboj v roce 1949, byla akcí, kdy byly vydány směrnice pro každou socialistickou republiku kolik je potřeba deportovat rolnických rodiny pro usnadnění kolektivizace. Během pěti dní bylo z Estonska deportováno 22,500 a z Lotyšska 43,000 lidí. Svědectví o čtyřech dětech deportovaných na Sibiř z Rakvere bez rodičů poté, co byly dva dny drženy jako rukojmí ve snaze zatknout jejich rodiče, jen potvrzuje krutost sovětské administrativy. (Gulag online, 2020; Kasekamp, 2017)

²⁴ Mezi Lesními bratry se během osmi let vystřídalo v Estonsku 30 tisíc a Lotyšsku 40 tisíc osob. Podle sovětských údajů jednotky NKVD a armády zlikvidovaly v letech 1945-1959 celkem 20 165 partyzánů a 18 016 jich bylo zatčeno a následně vězněno, popraveno či deportováno. (Gulag online, 2020; Kozakaitė, 2022; Morard, 2019)

Druhé období, “Chruščovovské tání“, se vyznačovalo uvolněním režimu. Zmenšila se cenzura a ve společnosti byl částečně umožněn návrat kultury. Například Lotyšsko se uvolnění pokusilo využít k prosazení nacionalizace politických a administrativních pozic, ale tato snaha naopak vedla naopak k silnější rusifikaci státního aparátu (Bater, & Misiunas, 2024). Režim se snažil integrovat vzdělávání a kulturní život v jednu sovětskou ideologii, avšak namísto toho se mírné obnovení národního kulturního života stalo klíčem k přežití identity národů (Bater, & Misiunas, 2024). Třetí Brežněvovské období přineslo další utužení režimu po vzoru Stalina, avšak pobaltské státy si svoje kulturní hodnoty zachovaly. Brežněvova utažená smyčka však vedla k ztrátě ekonomické síly, a tak přichází Gorbačov se svojí perestrojkou (Tulun, 2014). Čtvrté Gorbačovově etapě se bude věnovat další podkapitola.

K největším vlnám příchodu Rusů docházelo po druhé světové válce a později v 50. a 60. letech 20. století. Loajální migranti byli také klíčovou strategií pro kontrolu sovětských republik. Estonci a Lotyši byli vytlačováni na venkov a byty v industrializovaných městech dostávají přednostně přicházející Rusové, kteří získávají uplatnění nejen v průmyslu ale také v administrativě a stranické politice. Rusové jsou tak nad reprezentováni v komunistické straně a v regionálních radách. Celá řada ubytovaných Rusů jsou také sovětští vojáci (Švec, 1996, s. 243). Sovětští obyvatelé dobrovolně migrují kvůli vyšší životní úrovni a lepšími pracovními podmínkami v Pobaltských státech (Alijeva, 2017). Významně se tak zvyšuje podíl obyvatelstva ve městech a zároveň podíl ruského etnika ve městech²⁵. Nově přichozí ruský mluvící dělnictvo se nepotřebovalo jazykově integrovat do místní společnosti (Švec, 1996, s. 249-250). Dochází k sovětizaci školství, kdy osnovy zaujímají Moskevsko-centrický pohled na historii a literaturu, a výuka v titulárních jazycích je postupně vyměňována za výuku v ruštině. Komunistické vedení se tak snažilo vycházet vstříc ruské menšině. Přesto však oficiálním stanoviskem Moskvy byla sovětizace s cílem utváření jednotného sovětského národa a sovětské kultury, a nikoliv zvýhodňování ruského etnika. (Rannut, 1994)

Jak se projevil etno-demografický vývoj? Koncem 50. let 20. století má Estonsko 74,6% a Lotyšsko 62% občanů titulární národnosti, na začátku 80. let 20. století má Estonsko již pouze 64,5% a Lotyšsko dokonce jen 53,5% občanů titulární národnosti. (Taagepera, 1981). Dle Švece (1996) se procenta nadále snižovala až se například Lotyši blížili statusu menšiny, pokud by nepřišly změny v 90. letech 20. století. Důsledkem sovětského sociálního inženýrství a

²⁵ Rusové se stěhují zejména do industrializovaných měst jako jsou Riga, Tallinn, Daugavpils a Narva. V Narvě roste zejména textilní průmysl. Před válkou jsou zde většinovým obyvatelstvem Estonci, avšak koncem 80. let je jich pouze 5% obyvatelstva, respektive 95% obyvatelstva se hlásí k ruské národnosti. Podobně na tom je Daugavpils s 87% ruským obyvatelstvem nebo Riga s pouhým 36,5% procentem Lotyšů. (Švec, 1996, s. 249)

politiky výměny obyvatelstva bylo, že v roce 1989 žilo více než 73 milionů sovětských obyvatel mimo své národní území (Alijeva, 2017; Brubaker, 2011).

2.4 Zpívající revoluce a úsilí o obnovení nezávislosti v 80. letech 20. století

Gorbačovova vláda sebou přinesla částečné uvolnění režimu. Gorbačovovy projekty perestrojka a glasnost přinesly oslabení centralizace sil v Moskvě a umožnila zvětšení autonomie jednotlivých sovětských republik (Bater, & Misiunas, 2024). V roce 1989 byly v Lotyšsku a Estonsku přijaty zákony posilující roli titulárních jazyků ve školství a veřejné správě (Alijeva, 2017). Původně ekologické protesty v důsledku výbuchu atomové elektrárny v Černobyli postupně utužují veřejný život obyvatel, jenž později katalyzuje v malých demonstracích k výročí tragických událostí z pohledu Pobaltských zemí jako například výročí paktu Molotov-Ribbentrop nebo výročí deportačních akcí (Švec, 1996, s. 256). Dalším prvkem probouzení národů byly pěvecké festivaly, ze kterých vychází název „zpívající revoluce“. (North, 2015, s. 262)

Dne 23. srpna 1989, v den 50. výročí paktu Molotov-Ribentrop, se přes dva miliony obyvatel pobaltských socialistických republik spojily v lidském řetězu propojujícím všechna tři hlavní města (viz Příloha 1). Hlavním cílem „Baltského řetězu“ bylo vyjádřit vzájemnou solidaritu a podpořit se v cestě za nezávislostí. Za tímto účelem také napomohly jednotlivé vlády, které například vyhlásily státní svátek. (ICNC, 2009; Eglitis, & Ardava, 2012).

Období je charakteristické souborem reformních komunistů²⁶ v baltských státech a moskevského ústředí. Občanské aktivity v tomto období byly protopolitické²⁷ a na jejich základně vznikly Estonská lidová fronta a Lotyšská lidová fronta. V kontextu událostí ve zbytku východního bloku Estonci a Lotyši stále více volají po autonomii, což vede estonský nejvyšší sovět k vyhlášení vládní nezávislosti na Moskvě a lotyšské komunisty k vytvoření vlastní nezávislé komunistické strany. Národní politická struktura se tak rozděluje na tři hlavní politické směry na radikální nacionální pravici, konzervativní komunisty a příznivce lidových front, mezi něž patřily kromě Lotyšů a Estonců také demokraticky smýšlející příslušníci ruské menšiny (Švec, 1996, s 258-260).

Konzervativní komunisté tak vytvořili v Estonsku a Lotyšsku odnože tzv. Interfrontu a jako protipól lidových front tak vznikly *Mezinárodní fronta pracujících lidu Estonska* a

²⁶ V Estonsku jsou ve vedení reformních komunistů například Vaino Valjas nebo Arnol Rüütel, v Lotyšsku například Anatolijas Grubonovs. Tito politici se později stávají hlavními tvářemi nových republik.

²⁷ Protopolitická občanská aktivita může mít za následek vznik nových politických subjektů

Mezinárodní fronta pracujícího lidu Lotyšska (Rywkin, 1995). Ve volbách v Estonsku a Lotyšsku z roku 1990 výrazně uspěly pro-autonomní lidové fronty a staly se novým pilířem místních vlád (Riigikogu.ee, 2016). Leden 1991 s sebou přinesl řadu politických nepokojů v pobaltských státech. Největší nepokoje započaly v Litvě. V Lotyšsku se lidová fronta připravovala na konfrontaci se sovětskou armádou a vyzývala občany k výstavě barikád před vládními budovami (Arenas, & Dzenovska, 2010). Situace vedla 16. ledna k obsazení lotyšského ministerstva vnitra jednotkami sovětské armády s cílem obnovení sovětské politiky (Arenas, & Dzenovska, 2010; Kasekamp, 2017, 169-171). Později dochází k vyhlášení nezávislosti zemí, proloženému úspěšnými referendy o nezávislosti a je obnovena baltická rada po vzoru meziválečné spolupráce pobaltských států. Finální událostí, která definitivně umožnila Pobaltí vymanění se ze sovětských rukou byl srpnový moskevský puč (1991), který donutil nejvyšší sověť k uznání nezávislosti²⁸ států z důvodu nutnosti soustředit se na situaci v Moskvě. (Švec, 1996, s. 269-270)

V první kapitole definujeme národnostní politiku jako vztah většinových titulární národnosti s národností menšinou. Cílem této kapitoly bylo seznámit čtenáře s aspekty které tento komplikovaný vztah v průběhu historie Estonska a Lotyšska ovlivňovaly. Klíčovým obdobím je období prvních pobaltských republik, kdy dochází k formování národní identity a upevnění suverenity, a to i skrze Společnost národů, protože paralelně i se současností, právě být součástí mezinárodních společenství bylo pro Estonsko a Lotyšsko zárukou existence. Meziválečná existence států byla důležitým faktorem, který udržel národní citění a státnost i v průběhu bezmála padesátileté sovětské okupace.

Období druhé světové války přineslo mnoho obětí mezi příslušníky titulárních národností i ruské menšiny a přispělo zamotanosti vzájemného vztahu. Sovětská okupace přinesla sovětizaci a rusifikaci Pobaltí spolu s násilnými výměnami obyvatelstva a přílivem ruského etnika do Pobaltí. Role menšiny v rámci SSSR připadla na titulární baltské národy. Období 80. let dvacátého století Švece (1996) hodnotí: „*Tato doba se stala zároveň renesancí pobaltských kultur a oživením národního života natolik, že je označována jako třetí národní obrození pobaltských národů.*“

²⁸ Nezávislé republiky Estonsko a Lotyšsko byly uznány 6. září 1991.

3 Demografické faktory a faktor charakteru menšiny

V této kapitole se autor zaměřuje na demografické faktory a faktor charakteru menšiny. Cílem kapitoly je vysvětlit jakým způsobem tato skupina faktorů vysvětluje rozdíly v národnostních politikách v Estonsku a Lotyšsku. Hlavními zkoumanými faktory tak budou charakter menšiny, jenž zahrnuje názorové postoje příslušníků ruské menšiny vůči Rusku a demografické faktory jako typy občanství, počty příslušníků a geografické rozmístění. Demografické faktory velmi ovlivňují národnostní politiku, protože například občanství dává příslušníkům menšiny právo politicky participovat. Zároveň faktory jako počet, rozmístění a koncentrace příslušníků menšiny v zemi a jednotlivých regionech hrají roli v místní politické soutěži. Výzkumnými otázkami kapitoly jsou „*jak se liší charakter ruské menšiny v Estonsku a Lotyšsku*“ a „*jak se liší rozmístění a demografická struktura ruské menšiny v Estonsku a Lotyšsku*“.

3.1 Demografické faktory

Demografické faktory jsou rozděleny na faktor občanství příslušníků národnostní menšiny, počtu příslušníků národnostní menšiny a faktor rozmístění národnostní menšiny.

3.1.1 Občanství příslušníků národnostní menšiny

Obnovení nezávislosti Estonska a Lotyšska přineslo odliv příslušníků ruské menšiny a z regionů s největší imigrací v SSSR se staly samostatné státy s největší emigrací (Zvidrinš, 1994). Dle lotyšského demografa Zvidrinše (1994) „*dosáhla emigrace vrcholu v roce 1992, kdy bývalé sovětské vojenské síly a jejich rodinní příslušníci opustili Pobaltí*“. Hlavními místy kam se příslušníci ruské menšiny stěhovali je Rusko, kde doufali v lepší ekonomickou perspektivu po překonání porozpadového chaosu anebo se stěhovali na Západ za lepší životní úroveň. Zároveň docházelo k návratu deportovaných občanů během sovětské nadvlády, a tak se zvýšil podíl domácího etnika²⁹. (Švec, 1996, s. 278; Kasekamp, 2017, s. 184)

Při obnovování nezávislosti zemí se Estonsko a Lotyšsko rozhodlo jít cestou státní kontinuity, tedy prohlásit sovětskou okupaci za nelegitimní a obnovit předválečné státní celky, na místo vyhlášení nových samostatných států (Kruma, 2015). Opačného takzvaného „nulového stavu“, jenž de facto vytváří nový stát a nové občanství, které je uděleno automaticky všem obyvatelům, využila například Litva (Pospíšil, 2000). Estonsko a Lotyšsko obnovily ústavu a legislativu z let před rokem 1940 a symbolika kontinuity je vidět i na nové změně,

²⁹ Odliv obyvatelstva pokračoval i nadále, a to později i v rámci EU.

kteřá udává, že automatické občanství získají pouze lidé a jejich potomci, kteří měli estonské nebo lotyšské občanství před dnem 16. června 1940, dnem sovětského ultimátu. Tím se ze dne na den stala velká většina příslušníků ruské menšiny cizinci v zemi, kde žili a pro získání občanství byli nuceni podstoupit proces naturalizace³⁰. Mezi podmínky naturalizace patřilo trvalé bydliště v zemi minimálně dva roky a znalost místního jazyka (Järve, & Poleshchuk, 2019). Estonský zákon o občanství z roku 1995 vyžaduje znalost na úrovni B-1 (Estonsko. Citizenship Act, 1995) a lotyšský zákon o občanství z roku 1994 přímo popisuje jaké má žadatel splňovat nároky. Například žadatel musí: „1) zcela rozumět informacím každodenního a úředního charakteru; 2) dokáže plynule mluvit, vést konverzaci a odpovídat na otázky ke každodenním tématům; 3) je schopen plynule číst a rozumět textům...; 4) je schopen napsat esej na téma charakteru společenského života dle zadání naturalizační komise. (Lotyšsko. Law on Citizenship, 1994)

Občanství bylo podmínkou pro možnost politické participace na státní úrovni, a tak nutnost naturalizace umožnila oběma republikám „klidné volby bez hrozby zapojení ruské menšiny“. Pro obyvatele, kteří tak zůstali bez občanství Estonsko a Lotyšsko zavedly nové statusy, které měly předejít kritice mezinárodních partnerů, kteří uváděli, že dle mezinárodního práva a ženevských úmluv není legitimní, aby v zemi žily lidé bez občanství (Järve, & Poleshchuk, 2019; Kruma 2015). V Lotyšsku byl zaveden status ne-občana a Estonsko zavedlo status obyvatele s nespécifikovaným občanstvím³¹. Dle Kruma 2015 to byl právě tlak mezinárodních organizací jako EU, NATO či OBSE (více viz 5 kapitola). Oba tyto statusy měly být dočasné a platit do doby, než bude obyvatelstvo plně naturalizováno. Tito obyvatelé tak stáli před rozhodnutím, zda se vydají cestou naturalizace, nebo přijmou občanství jiné země³², anebo zůstanou neobčany. (Kruma, 2015; Järve, & Poleshchuk, 2019)

Neobčané tak z různých důvodů, včetně vlastního rozhodnutí, nezískali žádné občanství. Legálně tak pobývají v zemi, v níž mají nahlášené trvalé bydliště. Získali tzv. šedé pasy, které se však nerovnjají estonským a lotyšským pasům. Například jejich držitelé mohou v schengenském prostoru zůstat pouze 90 dní (European union. Travel documents for non-EU nationals). Nemohou politicky participovat, respektive kandidovat nebo volit, ale v Estonsku byla neobčanům povolena politická participace v regionálních volbách (Riigiportaal, 2020.; MZV Lotyšsko, 2023). Většina příslušníků ruské národnosti si zvolila cestu naturalizace a

³⁰ Proces udělení občanství na základně splnění určitých podmínek

³¹ Přestože se tyto statusy mírně liší (například v Estonsku mohou příslušníci tohoto zvláštního statusu volit v regionálních volbách), mnoho autorů pro zjednodušení používá souhrnný termín „neobčané“ pro skupiny v obou zemích. Stejně tak bude terminologie pokračovat v tomto textu.

³² zejména ruské federace, kde pro získání občanství stačí jen požádat a prokázat znalost jazyka

neobčané, kteří ji z různých důvodů odmítli se stali novou menšinou v menšině. Mezi neobčany existuje určitý stupeň národnostní rozmanitosti, neboť dle Croftové (2016) Rusové tvoří jen asi 66 procent v Lotyšsku a asi 80 procent v Estonsku. Dalšími národnostmi zastoupenými mezi neobčany jsou Bělorusové, Ukrajinci a Poláci. (Croft, 2016)

Někteří lidé však také zvolili přijetí občanství Ruské federace a zůstali v Estonsku nebo Lotyšsku jako cizinci na dlouhodobém pobytu. V Rusku postačilo pro získání občanství jen podat žádost a složit jazykovou zkoušku, proto se příslušníci ruské menšiny často uchýlovali k tomuto rozhodnutí. Dle federálního zákona nebyli povinni v Rusku žít permanentně (Järve, & Poleshchuk, 2019). Významná část těchto obyvatel jsou bývalí příslušníci Sovětské armády, kteří byli do Estonska a Lotyšska povoláni vojensky a zůstali zde i v důchodovém věku. Těmto lidem bylo občanství Estonska a Lotyšska přímo upřeno, a tak pro sociální zajištění zvolili občanství Ruské federace, která dle bilaterálních dohod se zeměmi vyplácí bývalým vojákům důchody a platí jim zdravotní pojištění. (Kruma, 2015; Järve, & Poleshchuk, 2019)

V současnosti se zdá, že neúspěšnější motivací pro integraci a naturalizaci ruské menšiny byla ruská invaze na Ukrajinu. Příslušníci ruské menšiny, kteří nemají, či mají ruské občanství v posledních letech zvýšili intenzitu snahy o naturalizaci (ERR News, 2024). Nejspíše ze strachu z možné deportace, ke které již v Lotyšsku v jisté míře dochází. Z důvodů nesplnění podmínek (např. zřízení trvalého bydliště a prokázání minimální znalosti lotyštiny) jsou občané Ruské federace vyhošťováni (LSM.LV, 2024). Také Raivo Vetik (2023) tvrdí, že *„je to paradoxní, že právě krvavý konflikt na Ukrajině se stal hlavním motorem zlepšení integrace, ale věřím, že tento trend bude trvalý, protože něco takového nebude Rusku jen tak odpuštěno“*. (Vetik, 2023)

3.1.2 Počet příslušníků národnostní menšiny

Kolik tedy příslušníků ruské menšiny v zemích je? Jaký vliv má rozdílný počet ve zkoumaných státech má na národnostní politiku? Celkové počty obyvatel a příslušníků menšiny bude autor popisovat na statistikách z roku 2021, posledního roku před ruskou invazí na Ukrajinu. V obou zemích se vlivem ekonomické migrace v rámci EU a nízkého přirozeného přírůstu snižuje počet obyvatel. Vstup Estonska a Lotyšska do Evropské unie vedl k přijetí nových integračních povinností, ale umožnil novým občanům EU včetně naturalizovaných Rusů emigrační příležitost. V roce 1990 byl počet obyvatel Estonska 1,570,674 obyvatel; v roce 2000 již 1,396,877; a v roce 2024 dokonce jen 1,319,041. V roce 1990 bylo v Lotyšsku 2,689,391 obyvatel; v roce 2021 2,392,530; a v roce 2024 celkem 1,810,240. Klesající populační

trend v Pobaltí je očekávaný i v budoucnosti. Ze zmíněných důvodů klesá také počet příslušníků ruské menšiny a díky naturalizaci a dalším faktorům klesá také počet neobčanů a obyvatel s nespecifikovaným občanstvím. (Statista, 2021; Statistic Estonia, 2024; Official statistic portal of Latvia, 2024)

V roce 2021 mělo Estonsko celkový počet obyvatel 1,331,824, z nichž se 322,700 hlásilo k ruské menšině, což odpovídá zhruba 24,2% obyvatelstva. Celkový počet obyvatel s nespecifikovaným občanstvím byl 69,127 a obyvatel s občanstvím Ruské federace bylo 83,989. Lotyšsko mělo v roce 2021 celkem 1,893,223 obyvatel z nichž se 463,587 hlásilo k ruské národnosti, což odpovídá 24,5% obyvatelstva. Celkový počet neobčanů byl 190,522 a 40,073 byl počet obyvatel ruského občanství. V Lotyšsku je však důležité široké zastoupení dalších národnostních menšin (ukrajinská, polská) jenž způsobují že Lotyši tvořili v roce 2021 pouze 62,7% obyvatelstva, zatímco v Estonsku se procento Estonců blížilo 70%, respektive bylo 69,4%. (Statista, 2021; Statistic Estonia, 2024; Official statistic portal of Latvia, 2024)

Dalším aspektem, kde se rozdíl počtu příslušníků ruské menšiny projevuje je zastoupení ruskojazyčných médií. Právě v Lotyšsku ruskojazyčných médií sídlí nejvíce. Například dříve nejsledovanější televize Pervyj Baltijskij Kanal (PBK) vysílala z lotyšské Rigy do celého regionu Pobaltí. Televizi PBK však byla, spolu s dalšími médii, odebrána licence po ruské invazi na Ukrajinu v roce 2022 jako prevence šíření dezinformací a ruského vlivu. Byly zřízeny veřejnoprávní kanály v ruském jazyce, které jsou nyní hlavním zdrojem informací pro ruskou menšinu. (ERR News, 2022)

Posledním faktorem, který úzce souvisí s počtem příslušníků ruské menšiny je její teritoriální rozmístění. Početně větší ruská komunita v Lotyšsku umožnila větší šanci prosadit se v politice obecně (Cherson, & Estes, 2023), ale z důvodu většího geografického rozptýlení se například nedaří prosadit v regionálních volbách tolik jako v Estonsku. Také pravidelný kontakt mezi etniky vede k větší snaze Lotyšů se odlišit a posílit svoje národní cítění, protože se cítí v ohrožení³³ (Kruma, 2015). V Estonsku je společnost naopak oddělenější a ruská menšina se vyskytuje v podstatě jen ve dvou regionech. Estonci tak jsou ochotnější přijímat umírněnější národnostní politiku vůči Rusům a necítí se v ohrožení. Zároveň však absence povědomí a sounáležitosti mezi Estonci a Rusy vede k jiným komplikacím, například ve velmi rozděleném školství (viz 4 kapitola).

³³ Dle právničky a soudkyně Kristīne Krūma (2015) Lotyši dokonce vnímali ruskou menšinu jako ohrožení kontinuity státu, zejména v prvních letech samostatnosti.

3.1.3 Geografické rozmístění národnostní menšiny

Posledním klíčovým demografickým faktorem ovlivňujícím národnostní politiky je geografické či teritoriální rozmístění národností menšiny. Právě rozmístění a hustota, ve které se menšina vyskytuje, je důležité pro demokracie fungující na systému proporčního zastoupení. Právě v regionech s vysokou hustotou zalidnění ruskou menšinou má ruská menšina politickou sílu ovlivňující místní volby a může si zvolit politiky reprezentující názory blíže jejich potřebám.

Dle serveru Story Maps (2021) se obecně ruská a ruskojazyčná menšina v Estonsku a Lotyšsku zdržuje v regionech blíže hranicím s Ruskem a ve velkých městech (viz Příloha 2). Právě Ida-Virumaa v Estonsku a Latgale, zejména Daugavpilský okres, v Lotyšsku se vyznačují největším procentem ruské národnostní menšiny. Ve městě Daugavpils bylo v roce 2023 celkem 49,9% obyvatel ruské menšiny a v přilehlém Daugavpilském okrese zhruba 43% (Official statistic portal of Latvia, 2024). V estonském regionu Ida-Virumaa s hlavním městem Narva se k ruské národnosti hlásilo 70,7% obyvatelstva. (Statistic Estonia, 2024). Na příkladu těchto dvou regionů lze vidět procentuální rozdíl v zastoupení menšiny, kdy v Estonsku je ruská menšina v regionu koncentrovanější, přestože absolutní počet příslušníků ruské menšiny je v Estonsku menší než v Lotyšsku.

Dle Pospíšila (2000) hustější rozložení ruské menšiny na severovýchodě Estonska vedla v roce 1993 k secesionistickým tendencím a referendu o vytvoření autonomního pásma. (Pospíšil, 2000; Upadhyay, 2017). Pospíšil tak vysvětluje, proč bylo pro Estonskou a Lotyšskou vládu tak důležité neudělit občanství automaticky, neboť by to popřelo princip státní kontinuity a zapojení těchto příslušníků ruské menšiny do všech politických procesů by bylo rizikové pro udržení státní celistvosti. Zároveň dle serveru Story Maps (2021) v obou regionech vedly volby ke zvolení politických stran reprezentujících zájmy ruské menšiny. V Estonsku je to Strana středu a v Lotyšsku Harmonie. Těmto politickým stranám se bude blíže věnovat následující kapitola.

Server Story Maps (2021) dále odhaluje, že regiony s vyšším procentem ruské menšiny mají nižší HDP na obyvatele (s výjimkou hlavních měst), což může být vysvětleno právě nepropojeností mezi etnickými skupinami, a to i ekonomickým (Heider, Masso, & Fina, 2021). V Lotyšsku je početně větší ruská menšina zastoupena i v ostatních regionech výrazně více než v Estonsku, což vedlo k většímu propojení mezi identitami. Dle paní Lindemann (2013) jsou například děti ruskojazyčných rodičů lépe přijímané a mají lepší výsledky ve smíšených školách

než v Estonsku. V Estonsku naopak oddělení vedlo k posílení ruské identity, což lze pozorovat na demonstracích během Bronzové noci v roce 2007, která byla čistě etno-nacionální, zatímco rusko-menšinové protesty k jazykovým zákonům v roce 2004 v Rize byly spíše právního a ekonomického rázu. K těmto krizím se text vrací v příští kapitole.

3.2 Charakter ruské národnostní menšiny

Jaké jsou postoje příslušníků ruské menšiny a jaký mají vztah k Rusku? Této dvojotázce se bude věnovat následující podkapitola, která si dává za cíl čtenáře seznámit s charakterem ruské národnostní menšiny v Estonsku a Lotyšsku. Podobné faktory, jež ovlivňují vývoj národnostní politiky ovlivnili také ideologické smýšlení ruské menšiny. Příkladem historického faktoru může být, že většina příslušníků ruské menšiny věří, že Rudá armáda Pobaltí osvobodila od nacistů. Současnými faktory jsou však proruská média nebo rodiny v Rusku. Například estonští Rusové vnímají Estonsko jako svůj domov, ale nechtějí být nuceni vybrat si mezi Západem a Východem. (DW News, 2022)

William Maley (1995) ve svém výzkumu zjišťoval, jak vnímají a jaký mají vztah baltští Rusové v nově nezávislých státech k Rusku. Prvním zjištěním bylo, že v obou zemích Lotyšsku a Estonsku v roce 1995 Rusové hodnotili současné vlády států ve kterých žijí daleko lépe než předchozí sovětskou a soudobou ruskou vládu. Shodli se také, že země jejich současného pobytu nabízí lepší ekonomické vyhlídky, a ochranu lidských práv a svobod. Ruska a svých nových domovů si respondenti váží stejně, dokonce Estonska a Lotyšska mírně více. Dochází tedy k závěru, že nejvokálnější příslušníci ruské menšiny volající po secesi jsou menšinou a že většina ruské společnosti se nestane pátou kolonou, pokud se k ní nebudou vlády tak chovat. (Maley, 1995).

Debata ohledně vztahu ruské menšiny v Pobaltí však získala na intenzitě a nových rozměrech v kontextu počátku ruské invaze na Ukrajinu v roce 2022. Vystala totiž otázka, zda ruská menšina v Estonsku a Lotyšsku podporuje prezidenta Putina a jeho agresi na Ukrajině. Estonský průzkum z roku 2023 ukazuje, že respondenti věku 15-24 z většiny (66%) válku odsuzují zatímco ve starší věkové kategorii 65-74 pouze 30% válku odsoudilo a 18% spíše odsoudilo, 36% respondentů této kategorie odmítlo odpovědět (ERR News, 2023). Celkem 31% příslušníků ruské menšiny odpovědělo v průzkumu pro Friedrich Ebert Stiftung, že postavu Vladimíra Putina vnímají velmi negativně a 44% respondentů má kladný vztah k Rusku, ale nesouhlasí s politikou prezidenta Putina (viz Příloha 3) (Krumm, Stamberg, & Strapatsjuk, 2023). Vše potvrzuje také Raivo Vetik (2023), který ve svém výzkumu

argumentuje, že u 41% příslušníků ruské menšiny se od počátku ruské agrese pohled na invazi zhoršil. Dále Vetik popisuje, že se podpora NATO mezi příslušníky ruské menšiny zvýšila z 26% na 53% a zjištění komentuje slovy: „*dochází k fundamentální proměně myšlení ruské menšiny a posiluje se tak její sounáležitost s Estonci*“ (Vetik, 2023).

Průzkum v Lotyšsku ukazuje, že většina příslušníků ruské menšiny má blízko k Rusku, ale odsuzují politiku prezidenta Putina. Jeho příznivců bylo jen 16% (LSM.lv, 2023). Podobně v průzkumu pro nadaci Friedrich Ebert Stiftung 50% respondentů příslušných k ruské menšině odpovědělo, že vnímají kladně Rusko, ale odsuzují Putinovu politiku (viz Příloha 4). Dále také respondenti v konfliktu spíše podporují Ukrajinu anebo odmítli odpovědět. (Krumm, Šukevičs, & Zariņš, 2023). Přestože se ruská menšina z velké části nepřiklání na žádnou stranu, stále tato čísla vyznívají dobře pro Ukrajinu v porovnání například se Slovenskem, kde již 50% obyvatel nevěří, že Rusko je hlavním agresorem (Echo24, 2023).

Tématem, které rozvíjí jak Raivo Vetik (2023) tak průzkumy nadace Friedrich Ebert Stiftung, je generační názorový rozdíl. Dle průzkumů v Lotyšsku, čím mladší je respondent, tím spíše podporuje Ukrajinu a je prozápadní, respektive pro EU a NATO (viz Příloha 4). Vetik (2023) dále přidává v případě Estonska výrok: „*čím jsou příslušníci ruské menšiny mladší, tím spíše důvěřují více estonským médiím než těm ruským*“ (Vetik, 2023)

Důvodem pro zdrženlivost v odpovídání na dotazy týkající se vztahu k Rusku a jeho soudobé politice může být také obava ze zhoršení politické situace pro ruskou menšinu, či přímo deportace. Nedůvěra vůči ruské menšině se dle průzkumů i novinových článků pro The Guardian a Politico.eu v Estonsku a Lotyšsku velmi zvýšila. Rusové tak například přichází o práci v estonských firmách a žijí ve strachu z deportace (Politico.eu, 2022; The Guardian, 2022). Příkladem, kde lze vnímat nejistotu ruské menšiny může být kontrast odebrání vojenského monumentu v Narvě, vystaveného tanku T-34, v roce 2022 a přemístění bronzového vojáka, pomníku padlých sovětských vojáků, v roce 2007. Vůči přemístění Narvského tanku ruská menšina nijak neprotestovala a pouze nosí pietní květiny na prázdný podstavec. V roce 2007 však po přemístění sochy bronzového vojáka nastala etno-politická krize, kdy ruská menšina reagovala velmi emotivně a aktivně různými protesty vůči tomuto skutku (Budryté, 2023).

Tato kapitola si dávala za cíl čtenáře seznámit s faktorem charakteru a demografickými faktory ruské menšiny v Estonsku a Lotyšsku. Příslušníci ruské menšiny si museli zvolit si buď cestu naturalizace a získat místní občanství, nebo požádat o ruské občanství a zůstat v Pobaltí,

anebo si ponechat nově zřízený statut neobčana. Neobčané a ruští občané nemohou nemají plná politická práva a vyloučení těchto osob z politického procesu tak významně ovlivnilo vývoj národnostní politiky zejména v období po obnovení nezávislosti.

V Estonsku početně menší ruská menšina příliš neovlivňuje celostátní politiku, ale v regionech s její vysokou koncentrací si udržuje pozici hlavní volební síly a zpravidla udržuje u moci politické strany jim nejbližší. V Lotyšsku však rozmístěnější a početně větší ruská menšina vedla k větší obezřetnosti místního obyvatelstva, a tak posílení nacionalismu. Charakter ruské menšiny v Estonsku a Lotyšsku, respektive její vztah vůči Ruské federaci, se v období samostatnosti příliš nezměnil. Rusové si váží svého mateřského státu, ale chtějí zůstat v Pobaltí, jenž jim připadá svobodnější a považují ho za svůj domov. Ani ruská invaze na Ukrajinu to nezměnila, přestože dezinformační masáž je velmi silná. Pro zachování statusu quo se příslušníci menšiny rozhodují nepřiklánět na žádnou stranu.

4 Faktor struktury politické soutěže

Následující kapitola se soustředí na faktor struktury politické soutěže, který popsal Ryo Nakai (2014). Faktor struktury politické soutěže vysvětluje, jak politická soutěž a její tendence ovlivňují vývoj národnostní politiky. Politické strany v politické soutěži volí strategie, se kterými usilují o podporu všech voličů. Hlavní otázkou kapitoly je: *Jak se v Estonsku a Lotyšsku liší faktor struktury politické soutěže?* Nakai argumentuje, že konsolidovaný stranický systém v Estonsku umožnil politickým stranám přijímat mírnější zákony vůči ruské menšině, neboť jim nehrozí významný odliv voličů ke konkurenčním stranám. Zároveň pak strany usilují o ruské voliče, kteří po čase opustili volbu ruských národnostních stran, protože estonské strany podporující ruskou menšinu měli větší koaliční i legislativní potenciál. Naopak v Lotyšsku vedl fragmentovaný stranický systém stále střídajících se konkurenčních stran k obezřetnosti při podpoře mírnějších politik vůči ruské menšině, protože to mohlo pro stranu znamenat fatální odchod voličů ke konkurenčním stranám. Tak se stranami zastupujícími zájmy ruské menšiny stávají jen ruské strany, které ruští voliči volí i přes jejich nízký koaliční potenciál³⁴. Chování politických stran a voličů v těchto dvou rozdílných systémech politické soutěže si následující kapitola dává za cíl porovnat. Dále se podívá na vliv, jaký faktor politické soutěže má na národnostní politiky, a to přímo na příkladu jazykové politiky a ekonomických příležitostí ruské menšiny.

4.1 Vysvětlení faktoru struktury politické soutěže politických stran

Politická soutěž politických stran je jedním z klíčových prvků moderní demokracie. Úspěch v soupeření o podporu voličů umožní politickým subjektům ovlivňovat či kontrolovat přijímanou legislativu. Souboj politických stran je také velmi důležitý v kontextu utváření národnostních politik v Estonsku a Lotyšsku. Předchozí kapitola potvrdila, že procentuálně významná ruskojazyčná menšina je voličskou silou, se kterou je třeba počítat. Většinové politické strany byly po obnovení nezávislosti Pobaltí klíčovými aktéry, kteří vytvářeli prostředí pro ruskou menšinu, které se zastoupení z počátku nedostalo (Nakai, 2014). Politické strany tak stály před volbou, zda bude podpora ruské menšiny bude výhodná či povede k poklesu podpory titulárního etnika, a tak se nevyplatí. Pro utvrzení vlastní státnosti a nezávislosti státy zvolily striktnější pozici vůči ruské menšině a ruským národnostním stranám nebylo umožněno do

³⁴ V textu již zmíněným příkladem tak může být volební právo v regionálních volbách, které v Lotyšsku nikdy neobčanům nebylo uděleno, zatímco Estonsko osobám bez občanství volit v místních volbách umožnilo (Riigiportaal, 2020) (MZV Lotyšsko, 2023) (Nakai, 2014).

politiky příliš zasahovat³⁵. V průběhu devadesátých let minulého století se přístup k menšině začal lišit a podobně i strategie pro využití ruské menšiny jako zásadního politického tématu. Stejně tak se v závislosti na měnících se strategiích a systému politické soutěže začaly měnit i volební preference občanů, včetně těch z ruské národnostní menšiny. Právě zmiňovaný japonský politolog Ryo Nakai se ve svém textu *The Influence of Party Competition on Minority Politics: A Comparison of Latvia and Estonia* zamýšlí nad tím, jak právě faktor politické soutěže ovlivňuje charakter národnostní politiky v těchto zemích.

Ryo Nakai (2014) uvádí, že témata národnostní politiky vůči národnostním menšinám, bývají zneužívána k získání voličské podpory pro nacionalisticky změřenější strany. Tím spíše, pokud je vztah mezi menšinou a většinou natolik komplikovaný jako v tomto zkoumaném případě³⁶. Pro tento způsob vedení politiky a politické soutěže se používá pojem Ethnic-outbidding (etnické přebíjení)³⁷ (Stewart, & McGauvran, 2020; Nakai, 2014). Z dvou zkoumaných baltských zemí Estonska a Lotyšska je právě Lotyšsko tou zemí, které se tento fenomén týká více a „boj proti ruské menšině“ je klíčovým tématem nacionalistických stran. Dle J. Urbanoviče (2022) se obyvatelé Lotyšska nikdy nesjednotili v jeden politický národ a „Pravicové politické strany bezostyšně využívají tohoto rozdělení a dělají z třetiny občanů země cizince.“ Příkladem mohou být lotyšské pravicové populistické strany jako *Lotyšská národní aliance* nebo *Lotyšsko prvním místě*.

Auers a Kasekamp (2013) argumentují, že hlavním tématem krajně pravicových stran byly ekonomie a boj s korupcí v kontextu finanční krize v roce 2008, avšak v období po ruské anexi Krymu (Auers, & Kasekamp, 2013) a počátku Ruské invaze na (Urbanovičs, 2022) začala protiruská témata posilovat. Protiváhou lotyšským nacionalistickým stranám jsou strany reprezentující lotyšskou ruskou menšinu, které jsou většinou středově orientované. Příkladem těchto stran jsou *Saskaņa* (Sociálně-demokratická strana harmonie) nebo *Pro stabilitu!* (Kott, 2016; Nedelcu, & DeBardeleben, 2016). Právě v Lotyšsku je struktura systému politické soutěže velmi fragmentovaná. Etnické přebíjení, jako způsob převzetí voličů od konkurenčních

³⁵ Příslušníci ruské menšiny většinou spadali do kategorie neobčanů, kteří neměli volební právo a ruské politické strany měly nízký koaliční potenciál vzhledem k atmosféře v 90. letech

³⁶ V Lotyšsku je národnostní politika velmi citlivým tématem a voliči na ni slyší, což se projevilo i na nutnosti referenda o občanství v roce 1998 (Auers, 2015).

³⁷ Ethnic-outbidding (etnické přebíjení): Pojem „etnické přebíjení“ odkazuje na proces podobný aukci, kde etnický založené politické strany přijímají extrémní ideologické postoje jako prostředek k distancování se od konkurenčních stran. (Stewart, B., & McGauvran, R. J. (2020)

stran, je v rámci politické soutěže často přítomno a vede k rozevírajícím se nůžkám mezi postoji politických stran v otázce národnostní politiky.

Středové strany, které jsou přátelštější vůči ruské menšině se stávají terčem kritiky konkurenčních stran, které prezentují jejich přívětivost vůči ruské menšině jako zradu Lotyšů. Tímto způsobem skrze etnické přebíjení zejména radikálnější strany ubírají hlasy silnějším stranám (Nakai, 2014). Právě středových stran, mírnějších vůči ruské menšině, se za krátkou historii Lotyšska vystříдалo mnoho a struktura politické soutěže jim v přežívání nepomáhá. Zároveň politologové Chereson a Estes (2023) poznamenávají, že lotyšské politické strany se snaží obcházet spoluprací se stranami reprezentujícími ruskou menšinu. Jako příklad uvádí stranu *Saskaņa* (Harmonie), která ve volbách 2011, 2014 a 2018 získala největší procento hlasů, ale přesto jí nebylo umožněno podílet se na vládě (viz příloha 5). Například Janis Bordans, šéf Nové konzervativní strany, která v roce 2018 získala 16 poslaneckých mandátů vyloučil spoluprací se stranou Harmonie se slovy: „*je to pro nás červená linie, i před volbami i po volbách*“. (DW News, 2018). Autoři dochází k podobnému závěru jako Nakai:

„V Estonsku liberální politiky koexistují s demokratickým systémem, který vylučuje deskriptivní reprezentaci. Zatímco v Lotyšsku je menšinová deskriptivní reprezentace na vysoké úrovni, ale k liberálním politickým změnám vůči menšině nedochází. Silné ruské strany (Harmonie do roku 2022) jsou při tvorbě vlád obcházeny.“ (Chereson, & Estes, 2023)

Tedy potvrzují, že Lotyšské strany se snaží vyvarovat spolupráce s ruskými stranami a přijímání liberální politiky, ze strachu z reakce jejich voličských základů. (Chereson, & Estes, 2023)

V Estonsku je systém stran konsolidovanější a má velmi nízkou voličskou volatilitu³⁸, která se velmi blíží datům z vyspělých západních demokracií (Auers, 2015, s. 118). V Estonsku politické strany naopak využily potenciálu ruské menšiny jinak a jejich strategií je na rozdíl od lotyšských stran spíše širokou ruskou komunitu lákat do svých voličských základů. V tomto nejúspěšnější stranou se doposud jeví *Strana středu*, která je dlouhodobě nejvolenější stranou v ruských čtvrtích Tallinnu a v regionu Ida-Virumaa, který má největší podíl rusky mluvících obyvatel (ERR News, 2023). Na druhém místě v minoritní podpoře je *Strana sociální demokracie*³⁹. Estonské politické strany mají jasnou ideologii a stabilní voličskou základnu na

³⁸ Voličská volatilita zachycuje tendence podpory politických stran. Čím nižší je, tím stabilnější jsou voličské základny politických stran.

³⁹ Estonská strana sociální demokracie získala podporu ruské menšiny například svým sloučením s Ruskou stranou v roce 2012 (Ummelas, 2012).

rozdíl od lotyšských stran (Nakai, 2014). Dalším rozdílem je naprostá absence ruských národnostních stran v současném Riigikogu, estonském parlamentu.

Dobrym příkladem vlivu politické soutěže a etnického přebíjení na národnostní politiku v Lotyšsku je kritika demokratické strany *Saimnieks*, která se snažila v kampani před volbami roku 1998 podporou změn v zákonu o občanství narovnat vztahy s Ruskou federací po bombových útocích na ruskou ambasádu (Nakai, 2014). Kritické vůči nastolené politice vlády byly nejvíce strany s nacionalističtějším pohledem, včetně dalších menších konkurenčních stran podobné ideologie. Souboj vedl roku 1998 k významné volební porážce, v předchozích volbách vítězná, demokratické strany *Saimnieks* a vítězství jiné středo-pravé strany (Nakai, 2014).

Také v současnosti můžeme ve volbách do Saeima, lotyšského parlamentu, z roku 2022 vidět, jak politickou soutěží zamávala ruská invaze na Ukrajinu. Strana *Saskaņa* (Harmonie) byla nálepkována jako prokremelská strana kvůli dobrým vztahům s Ruskou federací ze strany pravicových populistických stran (Urbanovičs, 2022; France 24, 2022). Zároveň však dle J. Urbanoviče (2022) byla strana nucena odsoudit invazi na Ukrajinu a občany ji podporující. Tento postoj byl smeten útokem populistické proruské strany *Pro Stabilitu!*, která stranu *Saskaņa* obvinila ze zrady Rusů⁴⁰. To vedlo k velkému propadu preferencí strany a pozdější volební výsledek strany Harmonie se změnil z 19,18% v roce 2018 na 4,86% ve volbách roku 2022. Strana tak nepřekročila 5% hranici pro vstup do parlamentu (viz Příloha 5). Dle webu Politico.eu se do ruské invaze strana držela mezi 15% - 16% a až poté přišel prudký pád preferencí k hranici 5%. (Politico.eu)

Přestože v Estonsku v 90. letech minulého století ruské etnické strany existovaly a měly silnou voličskou základnu, zejména při vytvoření jednotné koalice „Estonsko je náš domov“. Mezinárodní tlak a tlak Evropské unie donutil i etnicky estonské strany začít myslet na ruskou menšinu (Tolvaišis, 2011). Pro některé se ruská menšina stala klíčovou součástí elektorátu (např. pro Stranu středu). Stabilní politické subjekty s koaličním potenciálem, které dokázaly prosadit změnu, tak začaly ruským etnickým stranám přebírat rétoriku i voliče. V textu výše zmíněná Strana středu je v úsilí o ruské voliče nejúspěšnější a společně s dalšími stranami i přes odpor některých protiruských stran úspěšně přijala například změnu zákona o občanství dětí narozených v Estonsku v roce 1998. Středopravé Reformní straně a Koaliční straně nehrozila ztráta voličů díky pevnosti jejich základen a díky nižšímu zájmu o národnostní politiku než v Lotyšsku, tento návrh Strany středu podpořily (Nakai, 2014).

⁴⁰ K etnickému přebíjení dochází i v pro-ruských vodách

Nebylo tomu tak však v Estonku vždy. Nakai (2014) připomíná kontroverzní pozměňovací zákon z února roku 1999, který dle něj „*vymucoval užívání estonštiny jako hlavního jazyka i ve vnitřních procesech firem*“. Dle Nakaie přijetí zákona „*zapříčinilo, k dnešnímu datu poslední, zvolení ruské etnické strany (EUPP⁴¹) do Riigikogu a zároveň zákon přilákal pozornost vysokého komisaře OBSE⁴², který Estonsko navštívil a také Evropské unie, která požadovala odklad zákonu*“ (Nakai, 2014). V dalším volebním období byl přijat pozměňovací návrh rušící předchozí jazykový zákon. Pro konkurenční strany bylo nevýhodné bojkotovat zákon, protože většina poslanců byla pro.

Mimo volební procesy je dalším způsobem, jakým národnostní menšina reaguje na vedení politiky také politický protest. V Lotyšsku dochází k více protestům různých intenzit. Příklady mohou být protesty z června 1998, které kritizovaly striktní jazykové zákony ve školách, nebo protesty mezi lety 2003 a 2004 bojující proti vzdělávacím reformám. Deziluzovaní příslušníci ruské národnostní menšiny v průběhu let zvýšili podporu ruských etnických stran a etnické strany zase zaštitily politické protesty (Nakai, 2014; Auers, 2015). Ani Estonsko se však neobešlo bez významné politické krize. Byl to právě rok 2007, kdy do ulic vtáhlo příslušníky ruské menšiny přesunutí sovětského monumentu Bronzového vojáka. V roce 2007 se nově zvolená, poměrně velmi nacionalistická, vláda rychle rozhodla o přesunutí této sochy, rozhodnutí však mezi příslušníky ruské menšiny vzbudilo pocit, že ztrácí část svojí historie a identity. V Estonku jsou protesty méně časté, díky schopnosti konsolidovaného politického systému dávat slovo také menšině skrze ji reprezentující strany. K významným protestům tak v Estonku došlo spíše z etno-nacionalistických a emocionálních důvodů. (Nakai, 2014; Auers, 2015; Kaiser, 2012)

Ryo Nakai (2014) výzkum faktoru struktury politické soutěže politických stran v Estonku a Lotyšsku shrnuje následovně:

„Intenzita konkurence mezi většinovými středovými stranami je větší v Lotyšsku, kde jsou strany roztržštěnější než v Estonku. Lotyšské středové strany jsou pod tlakem, aby prokázaly svoji loajalitu vůči lotyšským voličům pro udržení politické podpory. Zatímco estonské strany mají naopak pobídky k tomu, aby prosazovaly liberální pozměňovací návrhy a získaly tak další politickou podporu od menšinových voličských segmentů (když zisk je větší než ztráta). Tento rozdíl přirozeně vyvolává různé politické reakce od obyvatel z etnických menšin.“ (Nakai, 2014)

Političtí analytici Cherson a Estes (2023) se na problematiku soutěže politických stran dívají optikou etnické reprezentace ruské menšiny v parlamentu. Autoři potvrzují, že přes větší

⁴¹ Estonian United People's Party (Estonská sjednocená lidová strana)

⁴² Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě

reprezentaci ruské menšiny v lotyšském parlamentu se nedaří stranám prosazovat liberální politiku vůči ruské menšině a ruské etnické strany jsou často obcházeny při tvorbě vlády. Naopak v Estonsku politická struktura znesnadňuje etnickou reprezentaci ruské menšiny v parlamentu, ale přesto se daří prosazovat mírnější politiku vůči menšině. Dochází tak ke stejnému závěru jako Ryo Nakai.

4.2 Vliv rozdílné politické struktury

Nejvýznamnějšími otázkami estonské a lotyšské národnostní politiky jsou zisk občanství a svoboda jazyka. Prvnímu fenoménu, tedy občanství, se text věnoval v předchozí kapitole. Následující dvě podkapitoly čtenáře seznámí s rolí, jakou hrají jazykové zákony ve školství a na trhu práce. Národní jazyky lotyština a estonština jsou jedinými oficiálními jazyky ve svých zemích. Tato podkapitola vysvětlí, jak faktor politické soutěže a přijímané jazykové zákony ovlivňují školství a ekonomických příležitosti menšiny.

4.2.1 Vliv politické struktury na školství

V Estonsku a Lotyšsku již od obnovení nezávislosti vlády směřují k zavedení výuky na školách pouze v oficiálním jazyce postupným omezováním výuky v ruštině. Hlavním důvodem byla ochrana estonštiny a lotyštiny a navrácení těchto jazyků do životů dětí a skrze společný jazyk integrovat společnost. Dříve byla tato tendence v obou státech mírnější kvůli nutnosti ratifikovat rámcovou úmluvu o ochraně národnostních menšin a zájmu o vstup do EU (Pospíšil, 2000). Postupně však jazyková politika vůči výuce v ruštině přitvrzuje. Z období těsně po obnovení nezávislosti jsou důležité nové zákony o jazycích z roku 1995 v Estonsku a 1999 v Lotyšsku. Dle formulace zákonů lze hovořit o cíli „zadržování ruštiny“, přestože ruština v nich explicitně zmíněna není (Estonsko. Law of 1995 on Language, 1995; Lotyšsko. Law of 2000 on Language, 2000). V Estonsku bylo výsledkem přijetí zákonů ustanovení estonštiny jako oficiálního a úředního jazyka. Tvrdě nastavené jazykové podmínky na úřadech byly opuštěny v roce 2001 díky tlaku OBSE. V roce 2001 bylo také umožněno vést politická zasedání na regionální úrovni částečně v ruštině, ale v soukromém sektoru zůstala estonština nastavena jako hlavní jazyk komunikace. Také byla později zohledněna etnická kompozice regionů a v případech s početnější ruskou menšinou je ruština povolena ve veřejném sektoru a službách, estonština vyžadována není. (Estonsko. Law of 1995 on Language, 1995; Järve, 2002)

V Lotyšsku přijatý jazykový zákon zaváděl povinnou výuku jen v lotyštině v obecných školách (Nakai, 2014) a zavedl také státní jazykový inspektorát, který má za úkol náhodně kontrolovat veřejné instituce a povinné překládání na veřejných událostech (Järve, 2002). I zde

se kriticky vyjádřilo OBSE a některá uzákonění byla zmírněna. Přesto však nespokojenost ruské menšiny přetrvávala a témata se stávala důležitou součástí volebních kampaní. (Lotyšsko. Law of 2000 on Language, 2000; Järve, 2002)

Na příkladu jazykových zákonů z 90. let vidíme, jak se projevuje tlak mezinárodních institucí, který v Estonsku přinesl mírnější zákony a pozměňovací návrhy. Hlavním cílem Estonska bylo začlenit se do EU, a tak se parlamentní strany dokázaly kompromisně dohodnout. Naopak na lotyšském příkladu vidíme, jak důležitým a nekompromisním tématem jazyková politika byla, a jak mezinárodní kritika nepřinesla významné změny.

V současnosti školské systémy Estonska a Lotyšska odpovídají evropským standardům. Rozdílem je však jazykové rozdělení škol na tři typy: estonské/lotyšské školy, ruské školy a oboujazyčné školy (Lindemann, 2013). Kvalita výuky, zejména v Lotyšsku, se postupem času vyrovnala ve všech typech škol a byly zavedeny nové formy učení a učební osnovy (Lindemann, 2013). Jaké jsou tedy rozdíly v projevu přístupu k výuce v Lotyšsku a Estonsku? Podle Kristiny Lindemann (2013) „*v Lotyšsku na výsledky studentů středních škol nemá jazyk výuky žádný vliv a dosahují podobných výsledků, zatímco v Estonsku ruský mluvící studenti dosahují nižších výsledků, a to na estonských i ruských školách*“. Argumentuje, že příklad Lotyšska ukazuje, že studenti si mohou vést dobře v ruských i lotyšských školách. Jako hlavní faktor vnímá integrační nastavení země. Do něj řadí socioekonomický status, sociální kontakty, geografické rozmístění a mezietnická manželství. Díky většímu etnickému promíchání si jsou v Lotyšsku ruská menšina a etnická většina blíže, než je tomu v Estonsku. (Lindemann, 2013)

Samostatným tématem, které přineslo velkou změnu v jazykové politice je ruská invaze na Ukrajinu. V politické soutěži se staly, zejména v Lotyšsku, úspěšnějšími nacionalistické strany a v obou zemích byly po volbách sestaveny konzervativnější strany. V Estonsku se zvýšily nároky na úroveň jazyka absolventských ročníků a ruskojazyčné školy musí většinu předmětů vyučovat v estonštině. V Lotyšsku šla vláda ještě o krok dále a dle OSN se blíží diskriminaci svým zákonem vynucujícím všem školským institucím vyučovat výhradně v lotyštině (UN, 2023). Tento text vysvětlil, jakým způsobem politická struktura a politická soutěž ovlivňují estonské a lotyšské školství. Na příkladu jednotlivých zákonů můžeme vidět rozdílné pohledy obou zemí, a tedy opatrný a striktní přístup lotyšských vlád a liberálnější kompromisní přístup estonských vlád. Raivo Vetik (2023) například přiznal, že „*poloviční řešení nefungují, přechod k pouze estonské výuce je důležitý a všechny děti tak získají stejné příležitosti na trhu práce*“. (Vetik, 2023)

4.2.2 Vliv politické struktury na ekonomické příležitosti občanů ruské národnostní menšiny

Také v pracovní sféře hraje politika velkou roli. Tak jako ve školství i v zaměstnání se má stát oficiálním jazykem estonština nebo lotyšština. Pracoviště byla jazykově segmentovaná již za dob okupace SSSR. V současnosti je prosadit se na trh práce složitější pro národnostní menšiny v obou státech a nezaměstnanost mezi příslušníky menšiny je vyšší. Opět je zde vidět zásadní rozdíl způsobený geografickým rozmístěním menšiny, kdy v rozdělenějším Estonsku je rozdíl ve finančních příjmech a HDP na obyvatele mezi ruskou menšinou a estonskou většinou vyšší než v promíchanějším Lotyšsku. Na druhou stranu, v Lotyšsku jsou mnohem přísnější pracovní podmínky. Neobčané například nesmějí pracovat ve většině administrativních pozic a pro práci ve státní sféře je povinností znalost lotyšštiny. V Estonsku jsou tato opatření mírnější. (Lindemann, 2013)

Zásadním způsobem ovlivnila politická struktura zaměstnanost ruské menšiny zejména jazykovými požadavky. V obou zemích to na jednu stranu motivovalo menšinu ke studiu oficiálního jazyka na stranu druhou je odradilo od ucházení se o pozice s podmíněnou znalostí oficiálního jazyka. V Estonsku kvůli geografickému oddělení se daří vytvářet „čistě estonské“ a „čistě ruské“ firmy. V Lotyšsku je to promíchanější. V obou případech ovšem je hlavními sektory kde ruské menšiny hledají zaměstnání průmysl a služby. (Lindemann, 2013)

Tato kapitola se zabývala porovnáním Estonska a Lotyšska ve faktoru struktury politické soutěže, který je tedy dalším z faktorů vysvětlujících charakter vývoje národnostních politik v Estonsku a Lotyšsku. Rozdílné stranické systémy vedly politické strany rozdílnými cestami. V Estonsku bylo možné přijímat mírnější zákony vůči ruské menšině, zatímco v Lotyšsku by taková politika znamenala riziko odlivu voličů. Ruští voliči v Estonsku volí estonské strany, které alespoň částečně reprezentují jejich zájmy a díky jejich koaličnímu potenciálu a spolupráci s dalšími stranami zákony parlamentem prochází. Lotyšské politické strany využívají proti-menšinovou rétoriku srze etnické přebíjení pro získání politické podpory na úkor konkurenčních stran. V Lotyšsku ruští voliči stále hlasují pro ruské strany, protože žádnou alternativu reprezentující jejich zájmy nemají. Jako příklad sektoru, který faktor politické soutěže ovlivňuje uvádí kapitola školství. Přestože cílem obou zemí bylo začlenit své oficiální jazyky do života všech občanů, v Estonsku vlivem mezinárodních institucí a geografického rozmístění příslušníků menšiny byla přijata umírněnější legislativa. Zatímco v Lotyšsku, obzvláště po ruské invazi na Ukrajinu, byla přijata velmi kontroverzní opatření. Výhodou Lotyšska je více heterogenní společnost, ve které se ruské děti naučily prosadit nehledě na typ

školy a výukového jazyka. Na příkladu školství také vidíme jak se jednotlivé faktory (historický, demografický...), zkoumané v této práci, ovlivňují. Politická soutěž a jazyková legislativa ovlivnily i pracovní trh, na kterém se v obou zemích daří méně prosadit ruské menšině. Ta utváří etnické firmy a nezapojuje se do státní správy.

5 Mezinárodní faktory

Tato kapitola zkoumá mezinárodní faktory, které ovlivňovaly a ovlivňují vývoj národnostních politik Estonska a Lotyšska. Hlavní výzkumnou otázkou kapitoly je *„jak se liší vliv mezinárodních faktorů na vývoj národnostní politiky v Estonsku a Lotyšsku“*. Autor faktory dělí na faktory Západu, do kterých řadí euro-atlantské instituce a jejich vlivy, a geopolitický faktor Ruska, jenž zkoumá v ohledu na ruskou zahraniční politiku, zejména pak doktríny *„blízké sousedství“* a *„ruskij mir“*, a dále v ohledu Ruskem podporovaných konfliktů a ruské informační války.

Všeobecná deklarace lidských práv OSN ukládá, že princip nediskriminace by měl být aplikován na všechny bez ohledu na jazyk, národnost či původ. Dle Alijevy (2017) dále ukládá, že *„každý má právo na svoji národnost“*. (OSN. Všeobecná deklarace lidských práv, 1948). Přestože tato deklarace neukládá žádné povinnosti státům, je obecným základem mezinárodního práva vůči národnostním menšinám. Starší Úmluva o omezení případů bezdomovectví (1961) nebo Úmluva o právním postavení osob bez státní příslušnosti (1954) dále doplňují mezinárodní legislativu problematiky národnostních menšin. Tyto úmluvy si dávají za cíl zmenšení počtu lidí bez občanství a jejich ochranu. Obě ratifikovalo pouze Lotyšsko (OSN. Treaties UN). Pro Estonsko i Lotyšsko byla otázka práv neobčanů a forma naturalizace zásadní, protože jejich zplnoprávnění bylo rizikem pro státní kontinuitu a rizikem pro rozhodnutí důležitá rozhodnutí (vstup do NATO nebo EU), naopak nezplnoprávnění vedlo ke kritice mezinárodního společenství (Brhlíková, 2022). Oba státy však podepsaly i ratifikovaly Úmluvu o ochraně dítěte, kde je uvedeno:

V těch státech, v nichž existují etnické, náboženské nebo jazykové menšiny nebo osoby původního původu, se dítěti, které patří k takové menšině, nesmí odepírat právo mít ve společenství vlastní kulturu, vyznávat a praktikovat své vlastní náboženství nebo používat svůj vlastní jazyk. OSN. (Úmluva o právech dítěte, 1989).

Dále také úmluva uvádí, že *„dítě má právo na občanství“* (Úmluva o právech dítěte, 1989). Alijeva (2017) argumentuje řečnickými otázkami: *„Je 40% středoškolského kurikula v menšinovém jazyce dostačující k tomu, aby byla dodržena tato práva dětí? Poskytuje prostor pro rozvoj jejich jazykové identity? Nebo by měly být provedeny změny?“*

Mezinárodní úmluvy jsou velmi široké, aby zahrnuly co nejvíce případů po celém světě a nedávají jasný postup k dosažení požadovaných cílů. Státy tak mají poměrně *“volnou ruku“*.

(Alijeva, 2017). Vtom jsou rozdílné evropské a euro-atlantické západní organizace, které jsou vůči členským zemím mnohem konkrétnější.

5.1 Faktor Západu

Klíčovým cílem zahraniční politiky Estonska a Lotyšska pro zajištění státní kontinuity a nezávislosti bylo začlenění se do mezinárodních společenství. Zde vidíme zkoumanou paralelu s meziválečným obdobím. Zejména vlády cílí na navrácení se do Evropy a získání bezpečnostní garance skrze evropské instituce a NATO (Lamoreaux, & Galbreath, 2008). Členství v organizacích umožnilo pobaltským vládám získat větší zdroje pro domácí politiku, také tu národnostní. Demokratické instituce umožnily v nejednotných stranických systémech, zejména tom lotyšském, efektivnější hledání řešení. Následující podkapitola se bude věnovat jednotlivým institucím a jejich strategiím a vlivu na národnostní politiky. Instituce jsou rozděleny dle cílů na Evropskou radu a Evropskou unii jejichž hlavním cílem byla integrace Pobaltí do Evropských společenství, a Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě a NATO jejichž hlavním cílem byla prevence konfliktu na území členských zemí.

5.1.1 Evropská rada a EU

Hlavním nástrojem Evropské rady, který má vliv na národnostní politiky v Estonsku a Lotyšsku, je Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin (FCNM), v platnosti od roku 1998. Přijetím tak byla doplněna Evropská úmluva o lidských právech z roku 1953 a Evropská charta jazyků z roku 1992 (Alijeva, 2017). Problémem FCNM je však absence přímé definice národnostní menšiny, a tak si řada zemí přikládá vlastní definice národnostní menšiny, vůči které se má úmluva vztahovat⁴³⁴⁴. Lotyšsko zde také definuje skupinu známou jako neobčané.

⁴³ Lotyšská definice: Lotyšsko, uznávající rozmanitost kultur, náboženství a jazyků v Evropě jako jednu z charakteristik společné evropské identity a zvláštní hodnotu a cenné zachování a rozvoj kultur a jazyků národních menšin, respektující suverenitu a národně-kulturní identitu každého státu, prohlašuje, že pojem "národní menšiny" v rámci Rámcové dohody o ochraně národnostních menšin se vztahuje na občany Lotyšska odlišující se od lotyšské většiny v kultuře, náboženství nebo jazyce, kteří tradičně žijí v Lotyšsku po generace a považují se za součást lotyšského státu a společnosti, kteří si přejí zachovat a rozvíjet svou kulturu, náboženství nebo jazyk. Osoby, které nejsou občany Lotyšska nebo jiného státu, ale trvale a legálně pobývají v Lotyšské republice, a které nepatří k národnostní menšině ve smyslu Rámcové dohody o ochraně národnostních menšin, jak je definováno v této deklaraci, ale které se identifikují s národnostní menšinou, která splňuje definici obsaženou v této deklaraci, budou mít práva stanovená v Rámcové dohodě, pokud to zákon nepředepisuje jinak. Lotyšsko se zavazuje uplatňovat ustanovení článku 10 odstavce 2 a článku 11 odstavce 3 Rámcové dohody bez narušení ústavy nebo platných jazykových zákonů. (Evropská Komise. List of declarations made with respect to treaty No. 157)

⁴⁴ Estonská definice: Republika Estonsko chápe pojem národní menšiny, který není definován v Rámcové úmluvě o ochraně národnostních menšin, následovně: občané Estonska, kteří pobývají na území Estonska, udržují dlouhodobé, pevné a trvalé vazby s Estonskem, odlišují se od Estů na základě svých etnických, kulturních, náboženských nebo jazykových charakteristik a jsou motivováni touhou společně zachovávat své kulturní

Ono rozdílné pojetí národnostní menšiny a v případě Estonska a Lotyšska pojetí jako *“skupiny občanů s výraznými odlišnými charakteristikami”* vedlo dle Alievy (2017) *“k porušení nařízení smlouvy v otázkách politické participace, absence občanství, nutnosti znalosti “domácího” jazyka a přísných naturalizačních nároků”*. Mezinárodní smlouvy typu rámcová úmluva jsou smlouvou řešící problém *“vytvořením rámce zásad a postupů a poté delegování velké části skutečné regulace na budoucí dohody”* a FCNM poskytuje právně závazné pokyny k řešení problému a zastřešuje tak hlavní cíle a principy. Zároveň zemím umožňuje požadavky aplikovat v souladu s každým specifickým případem národnostních menšin. (Alieva, 2017)

Hlavním prvkem, kterým EU ovlivnila národnostní politiky v Estonsku a Lotyšsku před rokem 2004, tj. rokem východního rozšíření⁴⁵, bylo přijetí tzv. kodaňských kritérií jež definuje Maastrichtská smlouva z roku 1992. Splnění těchto kritérií je podmínkou pro vstup do EU. V politické sekci kritéria vyžadují mimo jiné dodržování lidských práv a respektování a ochranu menšin (EUR-Lex). Slovenská autorka Radoslava Brhlíková ve svém anglickém textu pro maďarský vědecký časopis *Fórum Társadalomtudományi Szemle* (2022) uvádí: *„Byly to pouze aspirace na členství v EU a potřeba splnit všechny Kodaňská kritéria, která vedla estonskou a lotyšskou vládu ke zmírnění přístupu k národnostním menšinám.”*

Na příkladu pravidelných zpráv Evropské komise o pokroku Estonska a Lotyšska směrem k přistoupení do EU můžeme vidět jakým způsobem EU tlačila na plnění kodaňských kritérií. Mezi zjištění zpráv patřilo potvrzení že Estonsko a Lotyšsko dodržují lidská práva a státy se snaží podporovat naturalizaci a integraci obyvatelstva. V obou případech však zprávy vyzývají ke zrychlení procesu naturalizace a kritizují neobčanství. Přestože jsou tyto zprávy velmi podobné, vůči Lotyšsku je používán odlišný jazyk (tzn. podoba textu). V kontextu jazykových zákonů zpráva vyzývá Lotyšsko *“aby jazykový zákon respektoval zásady oprávněného veřejného zájmu a proporcionality, mezinárodní závazky Lotyšska a Evropskou dohodu”* naopak ve zprávě o Estonsku zaznívá stejná věta s jednou změnou a vyzívá Estonsko *“aby jazykový zákon nadále respektoval...”*. Tedy i na rozdíl jednoho slova *“nadále”* lze vidět rozdíl v přístupu EU, kdy se Estonsko jeví jako stát jdoucí EU více naproti a již dříve kodaňská kritéria naplňovalo. Lotyšsku je naopak připomenuto, že dříve to nebylo v pořádku a je třeba situaci zlepšit. Příkladem vlivu reportů může být i výzva Lotyšsku kdy přímo zpráva uvádí: *“Lotyšsko je vyzváno k ratifikaci FCNM.”* (Evropská Komise, 2002). K podepsání

tradice, své náboženství nebo svůj jazyk, které tvoří základ jejich společné identity, jsou považováni za národnostní menšinu. . (Evropská Komise. List of declarations made with respect to treaty No. 157)

⁴⁵ Východní rozšíření v roce 2004 zahrnovalo 10 zemí včetně Estonska a Lotyšska.

rámcové úmluvy došlo, i díky kritickým reportům, v roce 2005, těsně po vstupu Lotyšska do EU.

Dalším poradním orgánem EU, respektive Evropské komise, který byl velmi aktivní u případů národnostních politik Estonska a Lotyšska je Evropská Komise proti rasismu a intoleranci (ECRI). Jeho prací v kontextu Pobaltí byl monitoring a pomoc v hledání řešení skrze doporučení. Dle Brhlíkové (2022) jsou hlavními zjištěními nejnovějších reportů pokračující sociální vyloučení příslušníků ruské menšiny, stále pomalá naturalizace, projevy nenávisti vůči menšině a nedostatečná institucionalizace a financování naturalizačních procesů. Dále například ECRI vyzvalo Lotyšsko k přijetí zákonů, které umožní neobčanům participaci v regionálních volbách nebo ratifikaci protokolu číslo 12 v Evropské úmluvě o lidských právech (Brhlíková, 2022). Příkladem doporučení Estonsku ve zprávě ECRI z roku 2022 je:

“ECRI doporučuje, aby úřady přednostně zorganizovaly a konzultace s odborníky z praxe, zejména s učiteli a dalšími pedagogickými pracovníky pracujícími s žáky a studenty s ruským a jiným neestonským původem, rodičovskými sdruženími a organizacemi zastupujícími příslušné komunity, aby bylo možné účinně provádět nové estonské strategie relevantní pro vzdělávání.“ (ECRI. ECRI report on Estonia: Sixth monitoring cycle, 2022)

Příkladem vlivu ECRI na Lotyšsko může být její doporučení ve zprávě z roku 2018 znějící: *“ECRI prioritně doporučuje, aby úřady zajistily automatické uznávání lotyšského občanství pro děti narozené neobčanům.“*, které mohlo mít vliv na nově přijatý zákon v roce 2019, který umožňuje automatické občanství novorozenečným dětem neobčanů, pokud se rodiče dítěte nerozhodnou pro jinou formu občanství. (ECRI. ECRI report on Latvia: Fifth monitoring cycle, 2019)

5.1.2 OBSE a NATO

Dalšími dvěma evropsko-atlantickými organizacemi, které mají zájem a vliv na národnostní politiky Estonska a Lotyšska, jsou Severoatlantská aliance (NATO) a Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE). Hlavním cílem těchto bezpečnostně zaměřených institucí je prevence konfliktu na půdě členských zemí. Pro Estonsko a Lotyšsko bylo členství zároveň garancí bezpečnosti, potvrzení státní kontinuity z meziválečných let a definitivní oddělení se od Ruska a jeho vlivu. Například tím, že mise OBSE v Estonsku a Lotyšsku mimo jiné do roku 1994 dohlížela na odsun ruských vojáků. (Lamoreaux, & Galbreath, 2008)

Členství v NATO je nejspíše tím nejdůležitějším aspektem, který potvrzuje existenci a státní kontinuitu Estonska a Lotyšska. Právě článek 5. severoatlantské smlouvy je tou zárukou, kterou Pobaltské státy ve složitém geopolitickém prostředí potřebovaly a potřebují. Hlavním nástrojem NATO, který ovlivňoval domácí politiku kandidátských zemí byl členský akční plán (MAP), který popisuje klíčová kritéria, která musí země splňovat pro možnost začlenění se do aliance. Dle Marka Kramera (2002) byly hlavními kritizovanými oblastmi politiky Estonska a Lotyšska 1) hraniční spory s Ruskem, které byly způsobeny absencí vzájemných teritoriálních dohod zejména kvůli nezájmu Ruské federace 2) etnické rozpory ohrožující stabilitu země a 3) příliš malé armády (Kramer, 2002). Mezi zkoumanými institucemi v tomto textu mělo NATO spíše menší vliv na národnostní politiky, ale zájem Estonska a Lotyšska na členství byl hlavním motivačním faktorem pro změny na kterých se více podílelo například OBSE.

Možná nejdůležitějším hráčem na poli vlivu na národnostní politiky Estonska a Lotyšska bylo již zmiňované OBSE (Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě). Organizace nevytváří zavazující zákony, ale je spíše poradním orgánem například pomocí monitoringu a reportů vysokého komisaře. Hlavním cílem *„je přeměnit prvky mezinárodního práva v přesnější a podrobnější ustanovení, která mohou vést národnostní politiky států lépe než obecné mezinárodní standardy, na nichž jsou založeny“* (Alieva, 2017). Mezi členské státy OBSE patří také Ruská federace, a tak organizace umožňuje větší dialog mezi zainteresovanými aktéry. Klíčová je také přítomnost misí OBSE přímo v Estonsku a Lotyšsku v 90. letech 20. století.

OBSE vedlo dvě “sesterské“ mise do Estonska a Lotyšska od roku 1993. Cílem estonské mise bylo dále povzbuzovat integraci a porozumění mezi komunitami. Mise byla poradním orgánem pro vládu a nevládní organizace, zajišťovala monitoring a ožívování občanské společnosti. Kanceláře byly umístěny i v Narvě a Jõhvi (Lange, 1997). Mise v Lotyšsku se v základu podobala estonské misi, ale ve svých závěrech je mnohem konkrétnější a soustředí se hlavně na problém občanství (Lange, 1997). Šéfové misí OBSE například předsedali komisím pro vypořádání se s vojenskými “důchodci“, kteří zůstali v Pobaltí po rozpadu SSSR. (Lange, 1997).

Stále přítomné OBSE tak mělo zvláštní postavení při nápomoci utváření národnostních politik Estonska a Lotyšska. Dle Kramera (2002) například byl *„v Lotyšsku zákon o občanství z roku 1998 zcela formulován dle norem OBSE.“* Dále se role OBSE projevila dle Kruma (2015) na zavedení ne-občanského statusu (na přechodnou dobu) a dle Järveho a Poleshchuka (2019) na zavedení nového estonského zákona o občanství v roce 1995, který sjednotil všechny

zákonné předpisy a přidal nové podmínky pro získání občanství, respektive naturalizaci⁴⁶. Dále se spolupráce OBSE s Estonskem projevila v vytvoření institucionální záštity pro naturalizaci obyvatel s nespécifikovaným občanstvím a díky tomu se velmi zvýšil počet naturalizovaných osob následujícím období. V roce 1999 bylo v pozměňovacím zákoně umožněno dětem neobčanů získat občanství ve zkráceném naturalizačním procesu a od roku 2013 již děti získávaly občanství automaticky (Järve, & Poleshchuk, 2019). Na vývoji těchto zákonů o občanství lze vidět efektivní spolupráci OBSE a Estonska a postupné uvolňování naturalizačních požadavků. V Lotyšsku k takto přímočarému vývoji nedošlo, také díky dříve zkoumaným faktorům (politická soutěž, etnické přebíjení...).

Tlak vyvíjený západními evropskými organizacemi a jejich nástroji byl velmi podobný. Jednotlivé zprávy a doporučení si všímaly stejných problémů a návrhy řešení byly také podobné. Nelze tedy říct, že jeden z aktérů má největší zásluhu na obměnách v estonských a lotyšských zákonech, ale je to právě souhrnný tlak všech zmíněných aktérů, který ke změnám vedl. Zajímavým případem, který potvrzuje roli Evropských institucí, zejména Evropského soudního dvora a smlouvy „Evropská úmluva o ochraně lidských práv“ je případ sporu Podkolzina proti Lotyšsku⁴⁷. Evropský soudní dvůr totiž ve sporu dává za pravdu političce z ruské menšiny, které byla znemožněna kandidatura kvůli nesplnění jazykových požadavků. *„Rozhodnutí o diskvalifikaci političky z politické soutěže bylo dle Evropské úmluvy o ochraně lidských práv nelegitimní“*, rozhodl Evropský soud. (Hoffmeister, 2003).

Tato podkapitola seznámila čtenáře s rolí čtyř významných euro-atlantských organizací a jejich vlivem na národnostní politiky Estonska a Lotyšska. Směřování a způsoby jsou velmi podobné, ale u zemí se liší v jednotlivých řešených problémech, které se vyskytly na základě dříve zkoumaných faktorů (například faktor občanství).

⁴⁶ Nové podmínky jsou: nejméně pětileté trvalé bydliště v Estonsku v době podání žádosti o občanství, požadavek na následný nejméně jednoletý pobyt v zemi, anebo zavedení testu z estonské ústavy a zákona o občanství. Dále byl pozměněn formát jazykového testu, který přidává esej a orální zkoušku (Järve, & Poleshchuk, 2019); (Estonsko. Citizenship Act, 1995).

⁴⁷ Případ Podkolzina proti Lotyšsku je případem porušení práva kandidovat ve volbách, které zaručuje článek 3 Protokolu č. 1 v Evropské úmluvě o ochraně lidských práv. Podkolzina, příslušnice ruské menšiny v Lotyšsku, byla diskvalifikována z kandidatury do lotyšského parlamentu kvůli údajně nedostatečné znalosti lotyšského jazyka. Evropský soud pro lidská práva zjistil, že i když jazykové požadavky pro poslance slouží legitimnímu cíli, postupy použité k posouzení jazykových schopností Podkolziny byly nespravedlivé a nepřiměřené. Konkrétně vyšetřování provedené jediným vyšetřovatelem postrádalo nestrannost, transparentnost a dodržování stanovených postupů. Soud rozhodl, že diskvalifikace političky porušila její práva. Tento případ je ukázkou role Evropských institucí v politice Pobaltských zemí a zároveň ukazuje čemu mohou příslušníci ruské menšiny čelit. (Hoffmeister, 2003; Alieva, 2017)

5.2 Geopolitický faktor Ruska

Ve svém eseji z roku 2021 prezident Ruské federace Vladimir Putin dle Brhlíkové (2022) popsal rozpad Sovětského svazu (SSSR) v roce 1991 jako „největší geopolitickou katastrofu 20. století“. V kontextu rozpadem utvořených ruských komunit mimo Ruskou federaci Putin (2021) píše: „v roce 1991 se všechna tato území, a co je důležitější, lidé, ocitli přes noc v zahraničí, tentokrát skutečně odebráni jejich historické vlasti“. Rozpadem Sovětského svazu se ocitá 25 milionu Rusů mimo Rusko a nová ruská vláda začala vytvářet nové vztahy a formu politiky vůči vzniklým ruským národnostním menšinám. Autoři nové postavení Ruska pojmenovávají různě. Například Pospíšil (2000) o Rusku mluví jako o referenčním státu, Alijeva (2017) jako o příbuzném státu, Brubaker (1995) jako o vnějším národním domově, mateřském státu či státu původu menšiny⁴⁸. Jaká je ruská strategie pro Estonsko a Lotyšsko a místní ruskou národnostní menšinu? Jak Rusko ovlivňuje místní národnostní politiky? Na tyto otázky hledá odpověď následující závěrečná podkapitola a zaměřuje se zejména na vlivy ruské zahraniční politiky „blízkého sousedství“ a snahy o ochranu ruských menšin, vlivy šíření dezinformací ve snaze ovlivnit národnostní politiky a vlivy geopolitické situace a konfliktů v regionu východní Evropy.

Po rozpadu SSSR se ruské vládní elity zdráhají přijmout, že existují ruské menšiny v bývalých sovětských republikách. Jsou tak používány úhybné termíny jako „*grazhdane*“ (občané) nebo „*russkoyazychnyye*“ (rusky mluvící) a vyhýbají se tak teritoriálnímu vymezení (Alijeva, 2017). Později se začal používat pojem ruští krajané (eng. russian compatriots) a vzniká nová krajanská federální politika (Bergmane, 2020). Definici ruských krajanů a směřování krajanské politiky deklaruje Federální zákon ze dne 24. května 1999 č. 99-FZ „O státní politice Ruské federace vůči spoluobčanům žijícím v zahraničí“. Zákon mezi krajanů řadí jak ruské občany, tak občany jiných zemí a neobčany. Status krajana staví na základu sebeidentifikace (Alijeva, 2017). Zákon také deklaruje cíl ochrany práv národnostní menšiny, respektive krajanů, a odkazuje se na mezinárodní organizace: „*Podporu krajanů v oblasti základních lidských práv a svobod realizuje Ruská federace v souladu s uznávanými zásadami a normami mezinárodního práva, mezinárodními dohodami Ruské federace a legislativou Ruské federace i s ohledem na legislativa cizích států.*“

⁴⁸ V textu se vyskytují všechny vyjmenované pojmy dle vhodnosti, ale vždy uvozují stejný pojem a to Rusko.

Na tyto první snahy o zajištění ochrany svých národnostních menšin Rusko navázalo připojením se k FCNM⁴⁹ a její ratifikací v roce 1998. Pospíšil (2000) zmiňuje, že s odkazem na FCNM Rusko například kritizovalo vyčlenění ne-občanů z národnostní menšiny. Zvolená forma argumentace byla dle Alijevy (2017) nejvíce mířena právě k Estonsku a Lotyšsku, které jako jediné z postsovětských zemí přijaly restriktivní národnostní politiky. Rusko se tak stalo hlavním advokátem a referentem pro ruské národnostní menšiny v Pobaltí. Ruští diplomaté například na poli OSN prohlašují „*speciální povinnost Ruské federace ochraňovat ruskojazyčné obyvatelé v Pobaltí*“. (Pieper, 2020)

Russkiy mir⁵⁰ byl dalším vývojovým stádiem ruské krajanské politiky. Tuto politickou doktrínu od svého zvolení propaguje prezident Putin a jeho ruská vláda. Cílem doktríny bylo vytvoření orgánů zaměřených na ochranu práv krajanů a podporovat vzájemné vazby mezi menšinou a mateřským státem, tedy společný civilizační prostor. Tuto doktrínu však Putin nevymyslel, nýbrž přijal od dřívějších myslitelů, kteří o „ruském světě“ mluvili skrze společnou pravoslavnou víru. Hlavním pojítkem v dnešním pojetí je ruský jazyk. (Pieper, 2020)

Příkladem vyjádření cílicích na ochranu práv ruské menšiny v Pobaltí mohou být: „*Jazyk by neměl soužit k oddělení a izolování skupiny,*“ cituje Reuters ruského diplomata na půdě OSN. „*Rusko bylo znepokojeno podobnými kroky jak v Estonsku, tak na Ukrajině.*“ (Reuters, 2014; Armádní noviny, 2014). V roce 2005 Vladimír putin kritizuje estonskou a lotyšskou diskriminaci ruských krajanů (RFERL, 2005) V roce 2018, po volbách do lotyšského parlamentu, kdy byla při tvorbě vlády obejita ruská strana Harmonie, přichází nacionalističtější vláda s reformami ve školství a ruší vzdělávání v ruštině na druhých stupních základních škol. Ruská vláda, v čele s Vladimírem Putinem, pohrozila ekonomickými sankcemi vůči Lotyšsku. (BBC News. 2018). V roce 2023 již přímo Vladimír Putin varuje Estonsko a Lotyšsko před následky za nepřijatelné změny v národnostních politikách (The Kyiv Independent, 2023). Tyto kritizované změny v národnostních politikách však nepřichází samovolně, Rusko svým činěním napomáhá vnímání ruské menšiny jako hrozby.

Významným aspektem, který ovlivnil národnostní politiky Estonska a Lotyšska je geopolitická situace a Ruskem vedené a podporované konflikty ve východní Evropě. Právě politika *ruskiy mir* a ochrana Rusů jsou často argumentem pro ruskou interferenci. Prvním problémem, který přináší nejistotu v Estonsku a Lotyšsku je absence bilaterálních smluv o

⁴⁹ Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin

⁵⁰ Ruský svět

vymezení vzájemných státních hranic s Ruskou federací. Do současnosti se nadále vychází z mírových smluv uzavřených v Tartu a Rize v roce 1920, které určily hranice meziválečných států, ale neodpovídají hranicím sovětských republik a etnickému rozložení. Pro uzavření nových smluv Rusko vyžaduje razantní změny v národnostních politikách Estonska a Lotyšska. Pro země je absence dalších záruk nebezpečná a je tak pro ně nepřijatelné měnit národnostní politiku. (Pospíšil, 2000); (Kramer, 2002)

Druhým problémem jsou samotné konflikty, které Rusko od rozpadu SSSR iniciovalo. Rusko-gruzínská válka vedla Pobaltské země k větší obezřetnosti a snaze snížit jejich dependenci na Rusku, zejména v energetickém sektoru (Bergmane, 2020). Anexe poloostrova Krym přinesla další obavy že by se tzv. krymský model anexe (Brletich, 2015) mohl stát strategií i pro anexi Pobaltí. Hlavní strategií anexe Krymu byla manipulace vnitřního disentu a vyprovokování separatistických hnutí, čímž Rusko ospravedlnilo vojenskou intervenci (Javed, Rahim, & Mehmood, 2019). K posouzení vlivu současné ruské invaze na Ukrajinu neexistuje dostatek materiálů. Text se tomuto období vyhýbá, protože právě tato geopolitická skutečnost má velký vliv na národnostní politiky pobaltských zemí. Jedním z výstupů čtvrté kapitoly byl například vliv války na politickou soutěž v Lotyšsku a pád strany Harmonie. Dále lze vidět otočku v jazykových zákonech ve školství, kdy Estonsko a Lotyšsko posilují snahy o přechod na výuku pouze v titulárních jazycích⁵¹. (BNN News, 2022); (LSM.lv., 2023).

Pobaltské státy měly pro SSSR strategický význam díky přístavům a industrializaci, podobně na tom byl poloostrov Krym s námořní základnou v Sevastopolu. Estonsko, Lotyšsko a NATO jsou si zájmu Ruska vědomy a došlo tak k bezpečnostním opatřením a posílení přítomnosti vojenských jednotek aliance v regionu (Javed, Rahim, & Mehmood, 2019). Posílení vojenské síly v Pobaltí zase posiluje ruskou obavu o bezpečnost. Mark Galeotti (2019) komentuje:

„Pobaltské státy jsou považovány za cíle ne proto, že Rusové věří, že tyto státy mohou být vráceny do ruské sféry vlivu – ve skutečnosti Rusové tuto víru dávno ztratili. Rusko spíše využívá pobaltské státy k působení na řadu dalších aktérů, včetně Spojených států, Severoatlantické aliance (NATO), Evropské unie (EU), neutrálních severských států a i Bělorusko.“ (Galeotti, 2019)

⁵¹ V průběhu editace tohoto textu bylo zveřejněno oznámení, že estonská vláda uvažuje o odebrání volebního práva v regionálních volbách neobčanům. Tento fakt ukazuje, do jaké míry estonská vláda vnímá rizika, která ruská menšina v kontextu ruské invaze na Ukrajinu přináší. (The Kyiv Independent, 2024).

Posledním způsobem ovlivňování národnostní politiky, který souvisí s předchozím komentářem Marka Galeottiho, jsou ruské hybridní útoky a jeho informační politika a šíření dezinformací vůči etnickým ruským menšinám. Ruská média často manipulují titulky, aby vyvolali senzaci ve zprávách a podkopali důvěru v nezávislost Estonska a Lotyšska a členství v EU⁵² (Řehák, 2020). Mezi nejvýznamnější kybernetické útoky patří útok z dubna a května roku 2007, období po tzv. bronzové noci⁵³.

Tato kapitola se soustředila na mezinárodní faktory, které mají vliv na vývoj národnostních politik Estonska a Lotyšska. Hlavní výzkumnou otázkou kapitoly bylo „Jak se liší vliv mezinárodních faktorů na vývoj národnostní politiky v Estonsku a Lotyšsku?“ Autor zjistil, že mezinárodní faktory měli velmi podobný vliv na národnostní politiky zkoumaných zemí. U institucionálních faktorů Západu, do kterých autor řadil euro-atlantské instituce jsou strategie a dopady velmi podobné, avšak liší se řešené problémy, které text nastínil už při zkoumání předchozích faktorů vývoje národnostní politiky. Stejně tak je podobný přístup Ruska ke svým krajanům v zemích a vlivem Ruskem hnaných konfliktů ve Východní Evropě.

⁵² „Hitler ‚outreads‘ Harry Potter in Latvia“ je příkladem zavádějícího nadpisu ke kterému se desinformační web sputnik uchyluje.

⁵³ V dubnu a květnu 2007 se Estonsko stalo cílem koordinovaného kybernetického útoku, který cílil na vládní portály, ministerstva, zpravodajské weby, banky a malé podniky. Tento útok, který převážně využíval taktiky distribuovaného odmítnutí služby (DDoS), započal v kontextu občanských nepokojů vyvolaných rozhodnutím Estonska přemístit památník „Bronzového vojáka“. Většina síťových útoků počínala v ruských zdrojích. Ruská vláda popřela účast. Ačkoli útoky způsobily určité rozrušení a ekonomické škody, také připomněly zranitelnost Estonska vůči kybernetickým hrozbám. Nicméně odpověď Estonska ukázala jeho odolnost a schopnost odražení kybernetických útoků. Následně tento incident vedl k významným posílením schopností v oblasti kybernetické obrany, institucí a legislativy v Estonsku, Evropské unii a NATO. (StratComCoE)

Závěr

Tato bakalářská práce se zabývala vývojem národnostních politik Estonska a Lotyšska. Hlavním cílem bylo porovnání těchto politik skrze jednotlivé faktory či skupiny faktorů, které se na vývoji národnostních politik v zemích projeví či měly přímý vliv na jejich podobu. Práce se soustředí zejména na početnou ruskou národnostní menšinu v Estonsku a Lotyšsku. Zkoumaným obdobím, tedy obdobím, ve kterém text sleduje vlivy jednotlivých faktorů, je období od roku 1991, roku vyhlášení samostatnosti Estonska a Lotyšska, po rok 2022 kdy započala ruská invaze na Ukrajinu.

Hlavní výzkumnou metodou použitou v textu byla metoda komparativní případové studie, která byla strukturována dle jednotlivých faktorů, kterým se věnují jednotlivé kapitoly. Zkoumanými faktory byly historické faktory vývoje národnostní politiky, demografické faktory a faktor charakteru menšiny, faktor struktury politické soutěže a mezinárodní faktory. Otázka „Jak se liší národnostní politika Estonska a Lotyšska vůči ruské menšině v období 1991-2022 podle jednotlivých ovlivňujících faktorů?“ byla hlavní výzkumnou otázkou bakalářské práce. První kapitola definovala faktory, skrze které bude konstruována komparace, a seznámila čtenáře s důležitými pojmy a počátkem otázky ruské menšiny v Pobaltí. Důležitým zjištěním konceptualizace tak byla dualita národnostních politiky v Estonsku a Lotyšsku, protože do národnostní menšiny nejsou v zemích započítáváni neobčané a občané Ruské federace.

Druhá kapitola se zaměřila na historické faktory, které ovlivnily vývoj národnostních politik v Estonsku a Lotyšsku. Cílem kapitoly bylo porovnat historický vývoj a rozdílné aspekty národnostní politiky v různých obdobích historie zkoumaných států. Klíčovým zjištěním bylo odhalení paralel mezi meziválečným obdobím a obdobím po obnovení samostatnosti v 90. letech 20. století. Paralelou je snaha Estonska a Lotyšska získat jistotu svojí existence skrze začlenění se do mezinárodních společenství. Pro úspěch tohoto kroku se státy soustředí na svoje národnostní politiky, aby respektovaly mezinárodní normy. Meziválečné období je klíčovým obdobím, které sloužilo jako inspirace pro národnostní politiku v 90. letech 20. století a tím je zcela zásadním faktorem. Druhá světová válka a následná okupace Sovětským svazem jsou hlavními obdobími, které utváří současnou situaci. Přestože historie spíše vysvětluje podobnosti ve vývoji národnostní politiky, pro pochopení vývoje v obou zemích bylo její vysvětlení zcela zásadní.

Kapitola věnovaná demografickým faktorům a faktoru charakteru menšiny si dávala za cíl porovnat demografické reality ve kterých se země nacházely a vysvětlit, jak demografické

faktory ovlivňovaly vývoj národnostních politik zkoumaných zemí. Obě země se rozhodly přijmout vysoké naturalizační nároky, a to vedlo k vzniku skupiny obyvatel bez občanství. Právě existence této skupiny, spolu se skupinou obyvatel s ruským občanstvím je důležitým faktorem, který ovlivňuje národnostní politiku právě tím, že tito obyvatelé politiku ovlivňovat nemohou kvůli absenci politických práv (s výjimkou práva neobčanů volit v regionálních volbách v Estonsku). Počet, rozmístění a koncentrace ruské menšiny se v Estonsku a Lotyšsku velmi liší. V Estonsku menší ruská menšina umístěná ve vysoké koncentraci na severovýchodě země málo ovlivňuje celostátní národnostní politiku, ale drží kontrolu nad regionálními vládami ve „svých regionech“. V Lotyšsku je rovnoměrněji rozmístěná ruská menšina aktivnější a mezietnická interakce vede k většímu povědomí, ale i zvětšení nacionalismu a celkovému etnickému napětí. Charakter ruské menšiny a jejího vztahu vůči Rusku je v obou zemích podobný, kdy si Ruskové nechtějí vybírat na čí straně jsou.

Čtvrtá kapitola se zaměřila na faktor politické soutěže. Rozdílné stranické systémy v Estonsku a Lotyšsku vedly politické strany rozdílnými cestami. V Estonsku se dařilo přijímat mírnější zákony vůči ruské menšině, zatímco v Lotyšsku bylo přijetí takových zákonů politickým rizikem. V Estonsku umožnil konsolidovaný politický systém politickým stranám více kompromisovat a přijímat pro-menšinovou národnostní politiku, protože nehrozilo, že by takové opatření vedlo k významnému odlivu voličů stran. Tento fakt v Estonsku zapříčinil přesun významné většiny menšinových voličů od ruských etnických stran k estonským stranám reprezentujícím zájmy ruské menšiny (např. Strana středu) díky jejich většímu politickému a koaličnímu potenciálu.

V Lotyšsku je naopak stranický systém velmi fragmentovaný a vede strany k používání strategie etnického přebíjení, která se projevuje využíváním tématu menšiny k obráně konkurenčních stran o voliče skrze tvrdší rétoriku vůči ruské menšině. Zatímco o lotyšské voliče takto soupeří lotyšské strany, ruská menšina na rozdíl od té estonské nadále volí ruské etnické strany, protože nemá jiné alternativy, které by reprezentovaly její zájmy. Ruské strany jsou poté obcházeny při utváření koaličních vlád, protože spolupráce s nimi by mohla být opět využita jako argument při etnickém přebíjení. Tento faktor autor vnímá jako nejzásadnější při snaze najít a vysvětlit rozdíly ve vývoji národnostních politik Estonska a Lotyšska.

Poslední pátá kapitola se soustředila na mezinárodní faktory, které autor dělí na faktory Západu, do kterých řadí euro-atlantské instituce EU, ER, NATO a OBSE, a na geopolitický faktor Ruska. Výzkum odhalil, že přístup mezinárodních institucí a jejich vliv byl velmi podobný. Hlavní rozdíly text nachází spíše v problémech, ke kterým se instituce staví a

poskytují své poradenství. Právě v Estonsku, kde to politická soutěž umožnila se dařily přijímat pozměňovací zákony v souladu s nároky institucí, zatímco v Lotyšsku byla rétorika mezinárodních institucí konkrétnější a kritičtější. Estonská a Lotyšská snaha začlenit se do mezinárodních organizací, paralelní s tou z meziválečného období, tak byla hlavním aspektem, který dodal euro-atlantickým organizacím patřičné slovo a vliv na národnostní politiky. Byla to právě snaha ochránit státní kontinuitu a zajistit bezpečnost co vedlo země do těchto mezinárodních uskupení.

Ruská Federace svojí krajanskou politikou v souladu s doktrínou „russskiy mir“ usilovala o změny v národnostních politikách Estonska a Lotyšska. Výzkum však odhaluje, že mnohem větší vliv na národnostní politiky měla ruská agresivní a expanzivní politika ve východní Evropě a konflikty jež podporovala byly tím, co vedlo státy k přesně opačným směrům národnostní politiky, než propagovala doktrína „russskiy mir“. Podobně zapůsobila i ruská hybridní informační snažení v Pobaltí, které tak pouze posílilo svoji kybernetickou obranu a odolnost. Tento vývoj se v Estonsku a Lotyšsku velmi podobá.

Tato bakalářská práce svým rozsahem umožnila jen nahlédnout do tématu geopolitického faktoru Ruska. Ruské vlivy nejen na národnostní politiku jsou aktuálním problémem, který by jistě zasloužil hlubší prozkoumání, a to zejména po vyústění konfliktu na Ukrajině. Dalším nedostatkem práce je jistá nekonkrétnost, ke které došlo díky interdisciplinárnímu pojetí a velmi hlubokému tematickému záběru.

Závěrem, vývoj národnostních politik v Estonsku a Lotyšsku se do jisté míry liší ve všech zkoumaných faktorech. Nejvýznamnější rozdíly představují faktor struktury politické soutěže a demografické faktory. Vliv historických a mezinárodních faktorů vedl státy naopak spíše podobným směrem. Tato tematika je velmi relevantní a zaslouží si další akademickou pozornost.

Zdroje:

- Alenius, K. (2007). 'The Birth of Cultural Autonomy in Estonia: How, Why and for Whom?' *Journal of Baltic Studies*, Vol. 38. No. 4, pp. 445-462.
- Alijeva, L. (2017). Left Behind? A Critical Study of the Russian-Speaking Minority Rights to Citizenship and Language in the Post-Soviet Baltic States. Lessons from Nationalising Language Policies. *international journal on minority and group rights*, 24(4), 484-536. DOI - 10.1163/15718115-02404004
- Arenas, I., & Dzenovska, D. (2010). Making "the People": Political Imaginaries and the Materiality of Barricades in Mexico and Latvia. *Laboratorium: Russian Review of Social Research*, 2(2), 179-199.
- Auers, D. (2015). *Comparative politics and government of the Baltic States: Estonia, Latvia and Lithuania in the 21st century*. Springer.
- Auers, D., & Kasekamp, A. (2013). Comparing radical-right populism in Estonia and Latvia. *Right-wing populism in Europe: Politics and discourse*, 235-248.
- Bergmane, U. (2020). Fading Russian Influence in the Baltic States. *Orbis*, 64(3), 479-488.
- Brhlíková, R. (2022). Citizens or non-citizens-discrimination against the Russian minority in the Baltics. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 24(5), 71-90.
- Brletich, S. (2015). The Crimea Model: Will Russia Annex the Northern Region of Kazakhstan? *Geopolitics, History, and International Relations*, 7(1), 11–29. <https://www.jstor.org/stable/26805275>
- Brubaker, R. (1995). National Minorities, Nationalizing States, and External National Homelands in the New Europe. *Daedalus*, 124(2), 107–132. <http://www.jstor.org/stable/20027299>
- Brubaker, R. (2014). Nationalizing states revisited: Projects and processes of nationalization in post-Soviet states 1. In *Nationalism, ethnicity and boundaries* (pp. 165-191). Routledge.
- Budrytė, D., (2023). 'A Decolonising Moment of Sorts': The Baltic States' Vicarious Identification with Ukraine and Related Domestic and Foreign Policy Developments. 17(4), 82-105. <https://doi.org/10.51870/YPIJ8030>
- Butkus, Z. (2019). The Communist Revolt in Tallinn on the 1st of December 1924 and its Diplomatic Cover-Up. *Lietuvos Istorijos Studijos*, 43, 22-43. <https://doi.org/10.15388/LIS.2019.43.2>
- Cherson, P., & Estes, K. W. (2023). Paradoxes of minority representation: a comparison of Russophone political attitudes in Estonia and Latvia. *Journal of Baltic Studies*, 54(3), 581-599.
- Croft, J. (2016, April). Non-Citizens in Estonia and Latvia: Time for Change in Changing Times?. In *OSCE Yearbook 2015* (pp. 177-196). Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG.
- Eglitis, D. S., & Ardava, L. (2012). The politics of memory: Remembering the Baltic way 20 years after 1989. *Europe-Asia Studies*, 64(6), 1033-1059.
- Ekdahl, S. (2017). Horses and crossbows: Two important warfare advantages of the Teutonic Order in Prussia. In *The Military Orders Volume II* (pp. 119-151). Routledge.

- Elsuwege, P. V. (2004). Russian-speaking minorities in Estonia and Latvia: Problems of integration at the threshold of the European Union.
- Filyushkin, A. (2016). Livonian War in the Context of the European Wars of the 16th Century: Conquest, Borders, Geopolitics. *Russian History*, 43(1), 1–21. <http://www.jstor.org/stable/44647035>
- Frost, R. I. (2014). *The northern wars: war, state and society in northeastern Europe, 1558-1721*. Routledge.
- Galeotti, M. (2019). The Baltic states as targets and levers: The role of the region in Russian strategy. George Marshall European Center for Security Studies: Security Insights.
- HALTZEL, M. H., LUNDIN, C. L., PLAKANS, A., & RAUN, T. U. (1981). Russification in the Baltic Provinces and Finland, 1855-1914 (E. C. THADEN, Ed.). Princeton University Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt7zv75v>
- Heider, B., Masso, M., & Fina, S. (2021). Unequal Estonia – Tackling Regional Disparities in Estonia. FEPS: Foundation for European Progressive Studies. Friedrich Ebert Stiftung.
- Hiden, J. W., & Smith, D. J. (2006). Looking beyond the Nation State: A Baltic Vision for National Minorities between the Wars. *Journal of Contemporary History*, 41(3), 387–399. <http://www.jstor.org/stable/30036395>
- Hoffmeister, F. (2003). Podkolzina v. Latvia. App. No. 46726/99. *The American Journal of International Law*, 97(3), 664–669. <https://doi.org/10.2307/3109852>
- Järve, P. (2002). Two waves of language laws in the Baltic states: Changes of rationale?. *Journal of Baltic Studies*, 33(1), 78-110.
- Järve, P., & Poleshchuk, V. (2019). Report on citizenship law: Estonia. [Global Governance Programme]. GLOBALCIT, Country Reports, 2019/07. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1814/65466>
- Javed, M., Rahim, N., & Mehmood, A. (2019). Russia's annexation of Crimea and security implications for the Baltic States. *Global Social Sciences Review (GSSR)*, 4(3), 383-389.
- Kaiser, R. (2012). Reassembling the Event: Estonia's 'Bronze Night'. *Environment and Planning D: Society and Space*, 30(6), 1046-1063.
- Kallas, K. (2008, September). Political participation of national minorities in decision-making process: cases of Estonia and Latvia. In Paper presented at the international workshop focusing on Effective Political, Economic & Social Participation of Minorities Closing conference (pp. 29-30).
- Karlas, J. (2008). Komparativní případová studie. In Drulák, Petr a kol. *Jak zkoumat*.
- Kasatkina, N. (2003). The adaptation of ethnic minority groups: defining the problem (case of Lithuania). *Ethnicity Studies*, 8-29.
- Kasekamp, A. (2017). *A history of the Baltic states*. Bloomsbury Publishing.
- Kokaisl, P. (2014). Etnické minority v Evropě. Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta.
- Kott, M. (2016). The far right in Latvia: Should we be worried?.

- Kouba, K. (2008). Využití Millových metod ve srovnávací politologii: metodologické předpoklady a problémy. *Politologica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis*, (6), 107-136.
- Kouba, K. (2011). Kvalitativní metody příčinného usuzování v politologii. M. Novák et al. *Úvod do studia politiky*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 394-432.
- Kozakaitė, J. (2022). Forest brothers-the search and identification of the participants of anti-soviet resistance. *Scandinavian journal of forensic science*, 28(s1), 50-54.
- Kramer, M. (2002). NATO, the Baltic States and Russia: A Framework for Sustainable Enlargement. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 78(4), 731–756. <http://www.jstor.org/stable/3095754>
- Kruma, K. (2015). Country report on citizenship law: Latvia. [GLOBALCIT], EUDO Citizenship Observatory, 2015/06, Country Reports. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1814/34481>
- Krumm, R., Stamberg, T., & Strapatsuk, I. (2023). *Feeling cornered: An analysis of the Russian-speaking minority in Estonia*. Tallinn: Friedrich Ebert Stiftung.
- Krumm, R., Šukevičs, K., & Zariņš, T. (2023). *Under pressure: An analysis of the Russian-speaking minority in Latvia*. Riga: Friedrich Ebert Stiftung.
- Kymlicka, Will, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights* (Oxford, 1996; online edn, Oxford Academic, 1 Nov. 2003), <https://doi.org/10.1093/0198290918.001.0001>, accessed 14 Feb. 2024.
- Lamoreaux, J. W., & Galbreath, D. J. (2008). THE BALTIC STATES AS “SMALL STATES”: NEGOTIATING THE “EAST” BY ENGAGING THE “WEST.” *Journal of Baltic Studies*, 39(1), 1–14. <http://www.jstor.org/stable/43212804>
- Lange, F. (1997). The OSCE Missions to the Baltic States. *OSCE Yearbook*, 1997, 115-121.
- Lindemann, K. (2013). The school performance of the Russian-speaking minority in linguistically divided educational systems: A comparison of Estonia and Latvia. *Integration and inequality in educational institutions*, 45-69.
- Maley, W. (1995). Does Russia Speak for Baltic Russians? *The World Today*, 51(1), 4–6. <http://www.jstor.org/stable/40396641>
- Mälksoo, L. (2022). The Baltic States Between 1940 and 1991: Illegality and/or Prescription. In *Illegal Annexation and State Continuity* (pp. 70-139). Brill Nijhoff.
- Morard, D. (2019). *The anti-soviet forest brother’s movement and the role of foreign influence, 1941–1953*. Missouri S&T Department of History and Political Science.
- Muiznieks, N., Rozenvalds, J., & Birka, I. (2013). Ethnicity and social cohesion in the post-Soviet Baltic states. *Patterns of Prejudice*, 47(3-4), 288-308. <https://doi.org/10.1080/0031322X.2013.812349>
- Nakai, R. (2014). The influence of party competition on minority politics: A comparison of Latvia and Estonia. *JEMIE*, 13, 57.

- Nedelcu, H., & DeBardleben, J. (2016). Conceptualizing Party Representation of Ethnic Minorities in Central and Eastern Europe: A Typology of Ethnic Minority Parties. *East European Politics and Societies*, 30(2), 381-403. <https://doi.org/10.1177/0888325415559192>
- Németh, Á., & Léphaft, Á. (2013). Ethnic Structure and Minority Rights in the interwar and post-Soviet Estonia and Latvia.
- North, M. (2015). *The Baltic: A History*. Harvard University Press.
- Pieper, M. (2020). Russkiy Mir: The Geopolitics of Russian Compatriots Abroad. *Geopolitics*, 25(3), 756–779. <https://doi.org/10.1080/14650045.2018.1465047>
- Potashenko, G. (2010). Russians of Lithuania (1990–2010): Integration in civil society. *Ethnicity*, 2(3), 98-109.
- Putin, V. (2021). On the historical unity of Russians and Ukrainians. *President of Russia*, 12, 5-4.
- Rannut, M. (1994). Beyond linguistic policy: the Soviet Union versus Estonia. In T. Skutnabb-Kangas & R. Phillipson (Ed.), *Linguistic Human Rights: Overcoming Linguistic Discrimination* (pp. 179-208). Berlin, New York: De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110866391.179>
- Raun, T. U. (1986). The Latvian and Estonian National Movements, 1860-1914. *The Slavonic and East European Review*, 64(1), 66-80.
- Řehák, M. (2020). Disinformation in Latvia. *Knowledge Society*, 14(1), 35–61. <http://dx.doi.org/10.7160/KS.2020.140103>
- Romaniuk, S. (2018). Copenhagen School. Doi: 10.4135/9781483359922.n95.
- Rywkin, M. (1995). The Western Borderlands of the Former Soviet Union: Issues and Problems. *American Foreign Policy Interests*, 17(1), 5-12.
- Smith, D. J. (1999). Retracing Estonia's Russians: Mikhail Kurchinskii and Interwar Cultural Autonomy. *Nationalities Papers*, 27(3), 455–474. doi:10.1080/009059999108966
- Stewart, B., & McGauvran, R. J. (2020). What do we know about ethnic outbidding? We need to take ideology seriously. *Nationalism and Ethnic Politics*, 26(4), 405-420.
- Sundberg, U. (2018). Swedish defensive fortress warfare in the Great Northern War 1702-1710.
- Sutrop, U. (2014). Livonian landscapes in the historical geography of Livonia and the division of Livonian tribes. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 5(1), 27-36.
- Taagepera, R. (1981). BALTIC POPULATION CHANGES, 1950-1980. *Journal of Baltic Studies*, 12(1), 35–57. <http://www.jstor.org/stable/43211075>
- Tolvaišis, L. (2011). Ethnic Minority Policies and Political Parties' Appeal to Ethnic Voters: A Case Study of Estonia's Russians. *Baltic Journal of Law & Politics*, 4(1), 106-133.
- Tulun, M. O. (2014). Russification Policies Imposed on the Baltic People by the Russian Empire and the Soviet Union.

Ummelas, O. (2012). Estonian Social Democrats Agrees to Merge With the Russian Party. Bloomberg, 1. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2012-01-12/estonian-social-democrats-agrees-to-merge-with-the-russian-party>

UPADHYAY, A. (2017). Borderland Geopolitics In Estonia: THE CASE OF “NARVA” – THE RUSSIAN MAJORITY ENCLAVE. *World Affairs: The Journal of International Issues*, 21(3), 160–169. <https://www.jstor.org/stable/48531360>

Urbanovičs, J. Latvia: elections in the shadow of war. *The progressive post*, 2022, 1. <https://feps-europe.eu/latvia-elections-in-the-shadow-of-war/>

Weeks, T. R. (2004). Russification: word and practice 1863-1914. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 148(4), 471-489.

Zvidrinš, P. (1994). Changes of Ethnic Composition in the Baltic states. *Nationalities Papers*, 22(2), 365-377.

Webové stránky a noviny

Armádní noviny. (2014). Moskva má obavu o ruskou menšinu v Estonsku. <https://www.armadninoviny.cz/moskva-ma-obavu-o-ruskou-mensinu-v-estonsku.html>

LSM.lv. (2023). Are Russian schools in Latvia ready to teach in official language? <https://eng.lsm.lv/article/society/education/02.05.2023-are-russian-schools-in-latvia-ready-to-teach-in-official-language.a507061/>

BBC News. (2018). Russia threatens sanctions over Latvian language in schools. BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-europe-43626368>

France 24. (2022). Centrists win Latvia general election, Russian-speaking parties suffer setbacks. France 24. Získáno z <https://www.france24.com/en/europe/20221002-centrists-win-latvia-vote-while-russian-speaking-parties-suffer-setbacks>

Politico. (bez datace). Poll of Polls, Latvia. Politico.eu. Získáno z: <https://www.politico.eu/europe-poll-of-polls/latvia/>

Politico. (bez datace). Poll of Polls, Estonia. Politico.eu. Získáno z: <https://www.politico.eu/europe-poll-of-polls/estonia/>

ERR News, (2022). Four Russian TV channels banned from Estonian airwaves. <https://news.err.ee/1608512162/four-russian-tv-channels-banned-from-estonian-airwaves>

ERR News, (2023). Only three MPs clinch seats out of six on offer in Ida-Viru County. 1. <https://news.err.ee/1608905642/only-three-mps-clinch-seats-out-of-six-on-offer-in-ida-viru-county>

ERR News, (2024). Kaja Kallas: The state alone cannot shoulder all the responsibility. 1. <https://news.err.ee/1609262343/kaja-kallas-the-state-alone-cannot-shoulder-all-the-responsibility>

ERR News, (2024) Exchanging Russian passport for Estonian increasingly difficult. 1. <https://news.err.ee/1609263339/exchanging-russian-passport-for-estonian-increasingly-difficult>

Reuters. (2014). Moscow signals concern for Russians in Estonia. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-russia-estonia/moscow-signals-concern-for-russians-in-estonia-idUSBREA211J620140319/>

Pro-Russia party gets most votes in Latvia election. (2018). <https://www.dw.com/en/latvia-election-puts-pro-russia-harmony-party-on-top/a-45783180>

The Kyiv Independent. (2023). Putin threatens Latvia with consequences over Russian minority policies. <https://kyivindependent.com/putin-latvia/>

Klauberg Baltics. (2022). Confirmation of the state-citizenship in the Baltic States based on descent EXPLAINED IN 3 MINUTES. Retrieved March 17, 2024, from <https://klauberg.legal/en/#publications>

ICNC. (2009). Estonia's Singing Revolution (1986-1991). (S. Zunes), International Center on Nonviolent Conflict. Retrieved March 17, 2024, from <https://www.nonviolent-conflict.org/estonias-singing-revolution-1986-1991/>

LSM.LV. (2024). First six expulsion orders issued to Russian citizens in Latvia. Retrieved March 20, 2024, from <https://eng.lsm.lv/article/society/society/08.03.2024-first-six-expulsion-orders-issued-to-russian-citizens-in-latvia.a545938/>

The Kyiv Independent. (2024). Estonia's ruling Reform Party introduces legislation to ban non-citizens from voting. <https://kyivindependent.com/estonia/>

Story Maps. (2021). Russian Minority Populations in the Baltics. (R. Lord). Retrieved March 25, 2024, from <https://storymaps.arcgis.com/stories/6cb4f0a7dcd64278b52840a7dc364127>

Echo24. (2023). Většina Slováků už nevidí Rusko jako viníka války. Polovina vnímá USA jako hrozbu. <https://echo24.cz/a/HkQeM/zpravy-svet-polovina-slovaku-uz-nevidi-rusko-jako-vinika-valky-pruzkum>

Politico.eu. (2022). Tanks for the memories: War upends ethnic relations in Estonia. Retrieved from <https://www.politico.eu/article/eu-russia-estonia-narva-ethnic-relation-integration/>

Survey: Attitudes among Russian Estonians to Russia's war against Ukraine. (2023). ERR News. <https://news.err.ee/1609122668/survey-attitudes-among-russian-estonians-to-russia-s-war-against-ukraine>

Survey: 27% of Latvian Russians support Ukraine. (2023). LSM.lv. <https://eng.lsm.lv/article/society/society/13.07.2023-survey-27-of-latvian-russians-support-ukraine.a516349/>

RFERL, (2005). Putin Voices Criticism Of Baltic States. RFERL. <https://www.rferl.org/a/1060365.html>

BNN News, (2022). In Estonia most schools will teach only in state language next year. https://bnn-news.com/in-estonia-most-schools-will-teach-only-in-state-language-next-year-237452#google_vignette

Statista. (2021). Number of people living in Europe with Russian citizenship in 2021, by country. Retrieved March 20, 2024, from <https://www.statista.com/statistics/1294283/russian-citizens-living-in-europe-2021-by-country/>

The Guardian. (2022, August 22). 'I'm always looking over my shoulder': Anxiety among Estonia's Russians. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2022/aug/22/always-looking-shoulder-anxiety-estonia-russians-tallinn>

Bater, J. H. and Misiunas, Romuald J. (2024, March 16). Baltic states. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/place/Baltic-states>

Gulag online (2020). Retrieved March 17, 2024, from <https://gulag.online/articles/soviet-repression-and-deportations-in-the-baltic-states?locale=cs>

Zákony:

Estonsko. Estonian citizenship law (1922).

Estonsko. National Minorities Cultural Autonomy Act (1993).

Estonsko. Law of 1995 on Language (1995).

Estonsko. Citizenship Act (1995)

Lotyšsko. Law on Citizenship (1994)

Lotyšsko. Law of 2000 on Language (2000).

Vládní stránky a stránky EU či OSN:

ECRI. ECRI report on Estonia: Sixth monitoring cycle (2022).

ECRI. ECRI report on Latvia: Fifth monitoring cycle (2019).

EUR-lex: Přístupová kritéria (Kodaňská kritéria). Dostupné z: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=LEGISSUM:accession_criteria_copenhagen

European union. Travel documents for non-EU nationals. European union. Retrieved April 17, 2024, from https://europa.eu/youreurope/citizens/travel/entry-exit/non-eu-nationals/index_en.htm

Evropská Komise. List of declarations made with respect to treaty No. 157 (2014)

Evropská Komise. Regular report on Estonia's progress towards accession (2002).

Evropská Komise. Regular report on Latvia's progress towards accession (2002).

Latvia: UN experts concerned about severe curtailment of minority language education. (2023), 1. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/02/latvia-un-experts-concerned-about-severe-curtailement-minority-language>

Lotyšský parlament Saeima. Elections of the Saeima. Dostupné z: <https://www.saeima.lv/en/about-saeima/the-parliament-of-latvia/elections-of-the-saeima/>

Ministerstvo zahraničních věcí Lotyšska (2023). Society integration in Latvia. Dostupné z: https://www.mfa.gov.lv/en/society-integration-latvia?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F

Official statistic portal of Latvia. (2024). Population. Retrieved March 20, 2024, from <https://stat.gov.lv/en/statistics-themes/population>

OSN. Treaties UN. Retrieved April 9, 2024, from <https://treaties.un.org/>

OSN. Úmluva o právech dítěte (1989).

OSN. Všeobecná deklaráce lidských práv (1948)

Riigikogu.ee. (2016). Supreme Soviet of the ESSR/ Supreme Council of the Republic of Estonia. Estonský parlament. Retrieved April 15, 2024, from <https://www.riigikogu.ee/en/introduction-and-history/history-riigikogu/supreme-soviet-essr-supreme-council-republic-estonia/>

Riigiportaal (2020). The right to vote. Dostupné z: <https://www.eesti.ee/en/citizenship-and-documents/citizenship/the-right-to-vote>

Statistic Estonia. (2024). Population. Retrieved March 20, 2024, from <https://www.stat.ee/en/find-statistics/statistics-theme/population>

StratComCoE. 2007 cyber attacks on Estonia. (2024). NATO Strategic Communications Centre of Excellence. https://stratcomcoe.org/cuploads/pfiles/cyber_attacks_estonia.pdf

Úřad vlády ČR: Sekretariát Rady vlády pro národnostní menšiny (2006) Národnostně menšinová politika České republiky. Dostupné z: <https://vlada.gov.cz/cz/ppov/rnm/dokumenty/publikace/narodnostne-mensinova-politika-ceske-republiky-18314/>

Další zdroje: (Konference, komentáře, videa...)

jus sanguinis. Oxford Reference. Retrieved 11 Apr. 2024, from <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100027515>.

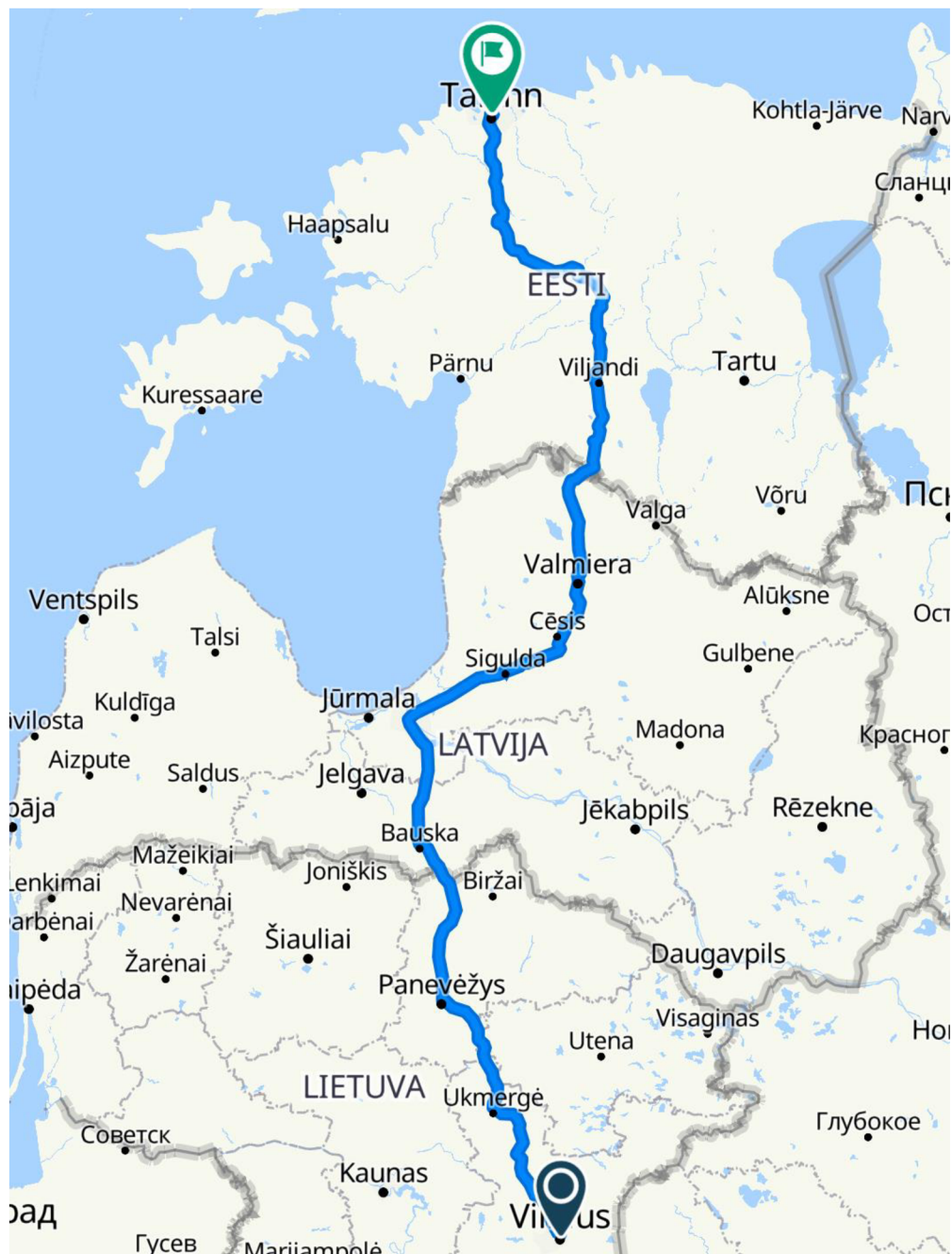
Cold War (2023). Baltic States under the Soviet Control - Cold War DOCUMENTARY. <https://www.youtube.com/watch?v=7SbNR580Gfo>

Vetik, R. (2023, listopad). Who are "our people" in times of war? Přednáška prezentována na: the Conference on Integration, Tallinn.

Přílohy

Příloha 1.

Mapa baltského řetězu v roce 1991

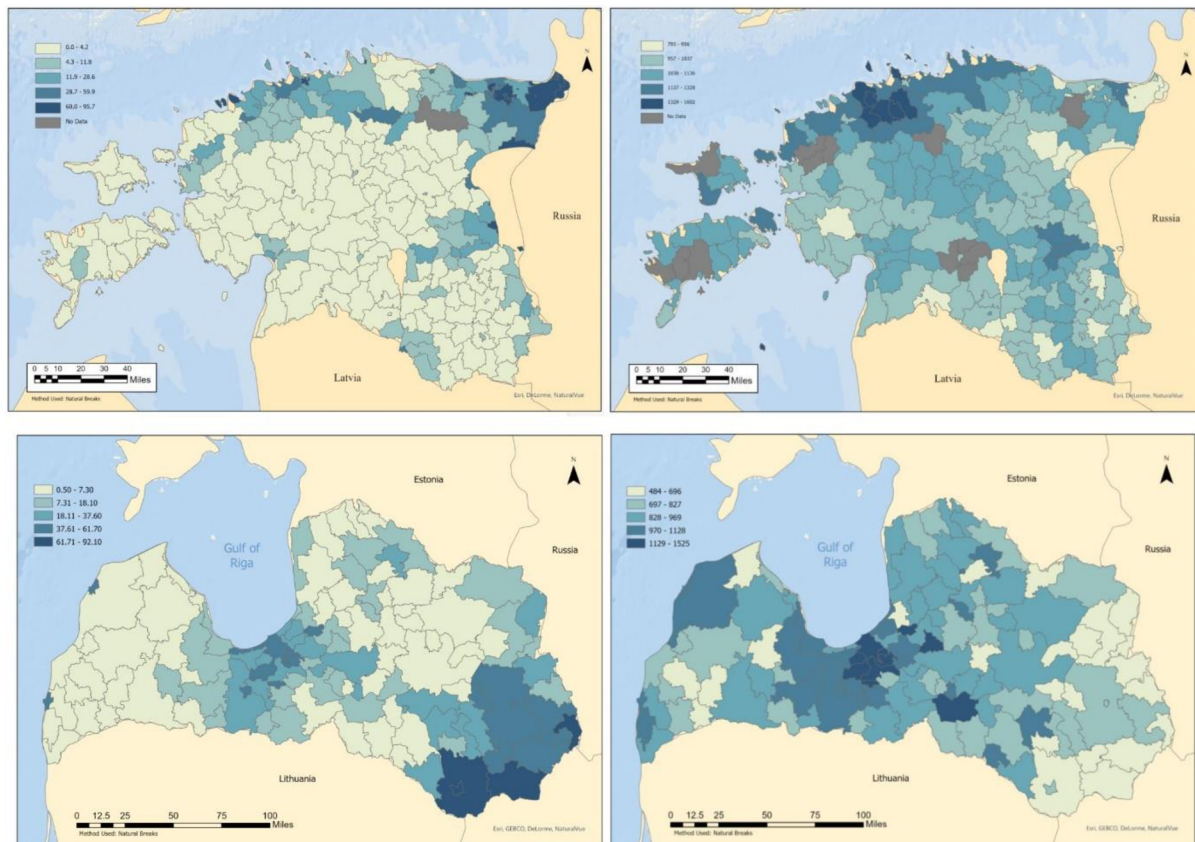

Zdroj:

Along the Baltic Way's memory lane. DG Meme. Dostupné z: <https://www.dg-meme.eu/meme/2022/08/23/inside-the-baltic-way/>

Příloha 2.

Mapa Estonska, první zobrazuje rozložení ruskojazyčných obyvatel a druhá HDP na obyvatele dle jednotlivých regionů

Mapa Lotyšska, první zobrazuje rozložení ruskojazyčných obyvatel a druhá HDP na obyvatele dle jednotlivých regionů

Zdroj:

Story Maps. (2021). Russian Minority Populations in the Baltics. (R. Lord). Retrieved March 25, 2024, from <https://storymaps.arcgis.com/stories/6cb4f0a7dcd64278b52840a7dc364127>

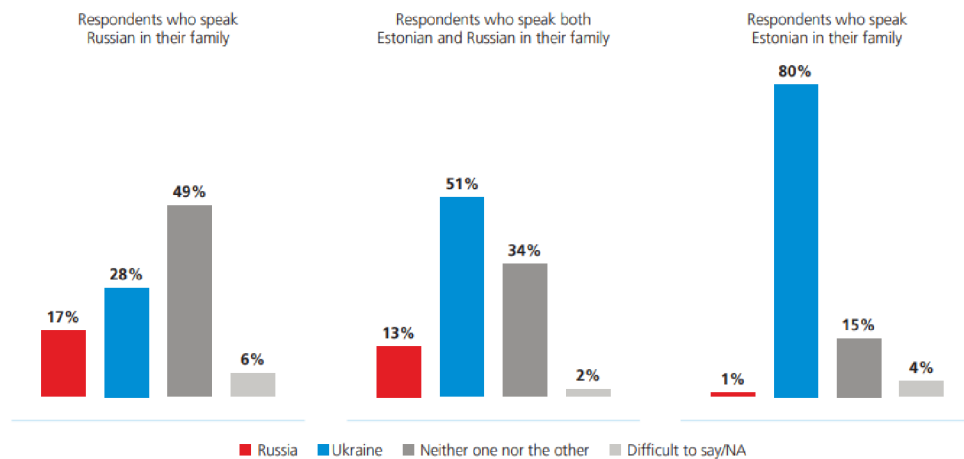
Příloha 3.

Průzkum veřejného mínění v Estonsku zpracovaný autory pro nadaci Friedrich Ebert Stiftung v roce 2023.

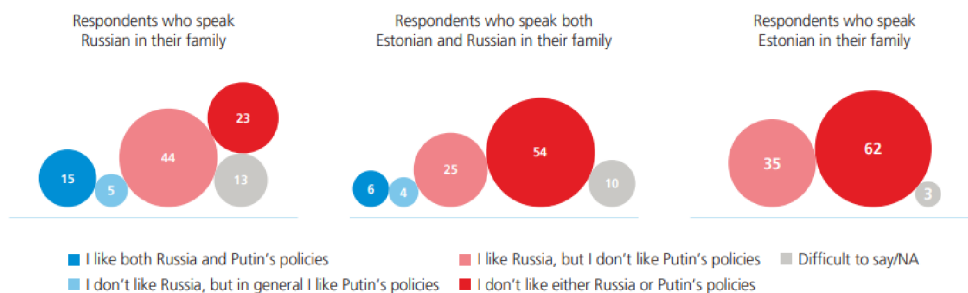
Please tell me how you rate each of them: do you rate this person's performance very positively, rather positively, rather negatively, or very negatively: Russian President Vladimir Putin
 Answers depending on the language spoken in the family

Regarding Russia's so-called military operation against Ukraine, which of the belligerents do you sympathise with?
 Answers depending on the language spoken in the family

Please assess which of the following statements best describes your views on Russia and its current policies of its President Vladimir Putin?
 Answers depending on the language spoken in the family. All figures in %

Zdroj:

Krumm, R., Stamberg, T., & Strapatsjuk, I. (2023). Feeling cornered: An analysis of the Russian-speaking minority in Estonia. Tallinn: Friedrich Ebert Stiftung.

Příloha 4.

Průzkum veřejného mínění v Lotyšsku zpracovaný autory pro nadaci Friedrich Ebert Stiftung v roce 2023.

Do you rate this person's performance very positively, rather positively, rather negatively, or very negatively:
President of Russia Vladimir Putin

Answers depending on the language spoken in the family: comparison of data from 2022 – 2023. All figures in %

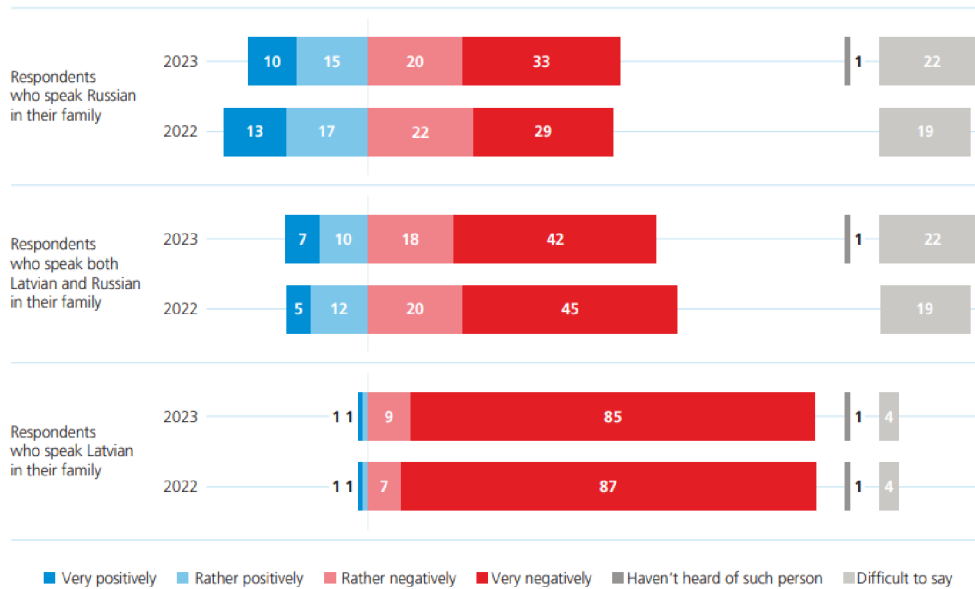
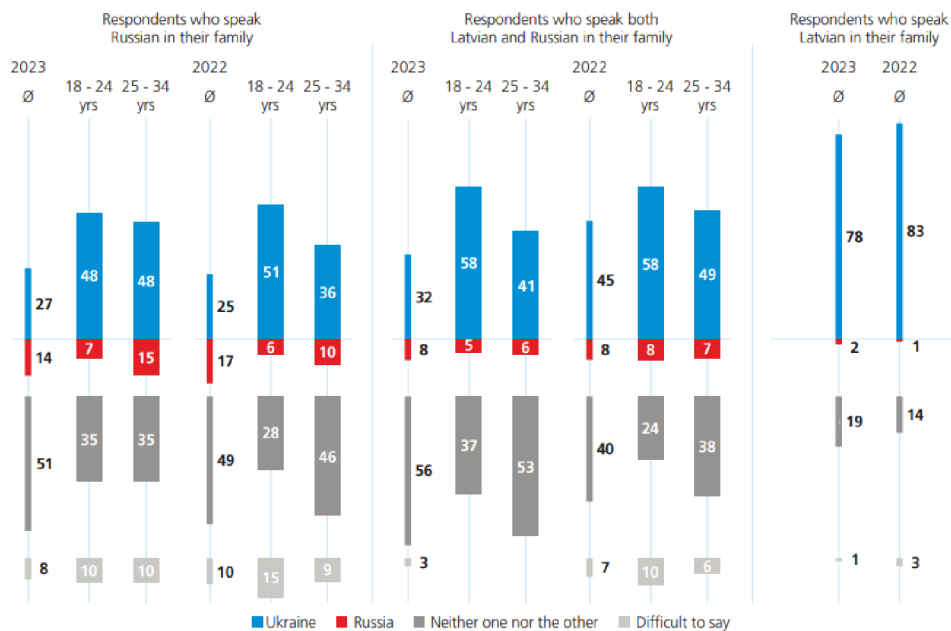

Figure 26

Regarding Russia's so-called military operation against Ukraine, which of the belligerents do you sympathize with?

Answers depending on the language spoken in the family: comparison of data from 2022 – 2023. All figures in %

Please assess which of the following statements best describes your views on Russia and the current policies of its President Vladimir Putin?

Answers depending on the language spoken in the family: comparison of data from 2022 – 2023. All figures in %

Zdroj:

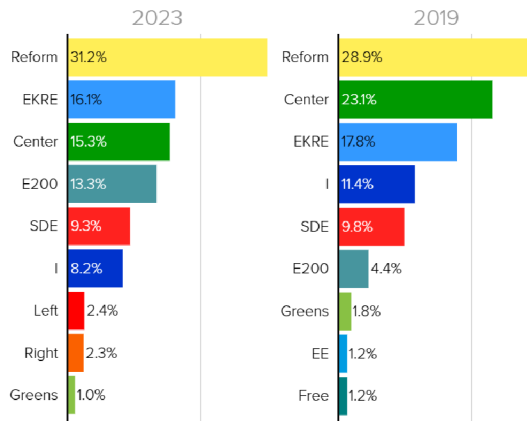
Krumm, R., Šukevičs, K., & Zariņš, T. (2023). Under pressure: An analysis of the Russian-speaking minority in Latvia. Riga: Friedrich Ebert Stiftung.

Příloha 5.

Výsledky voleb do Estonského parlamentu v roce 2019 a 2023

Estonia — 2023 general election

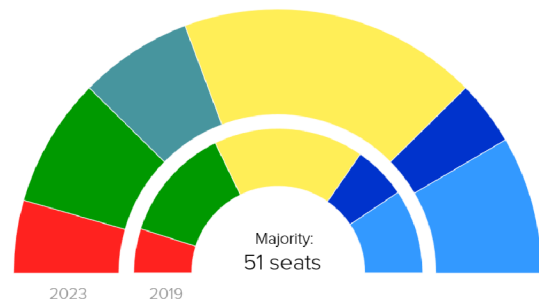
KAJA KALLAS WINS COMFORTABLY

SOURCE: POLITICO research

POLITICO

On March 5, 2023, voters elected the 101 seats of the Estonian Riigikogu. Incumbent Prime Minister Kaja Kallas' center-right Reform Party finished first. The Center Party lost some ground and newcomers Estonia 200 won 14 seats.

SOURCE: POLITICO research

POLITICO

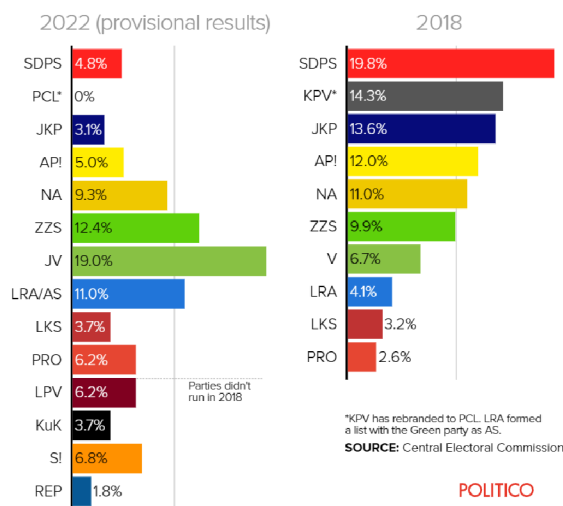
Zdroj:

Politico. (bez datce). Poll of Polls, Estonia. Politico.eu. Získáno z: <https://www.politico.eu/europe-poll-of-polls/estonia/>

Výsledky voleb do Lotyšského parlamentu v roce 2018 a 2022

Latvia — 2022 general election

LATVIA GOES TO THE POLLS

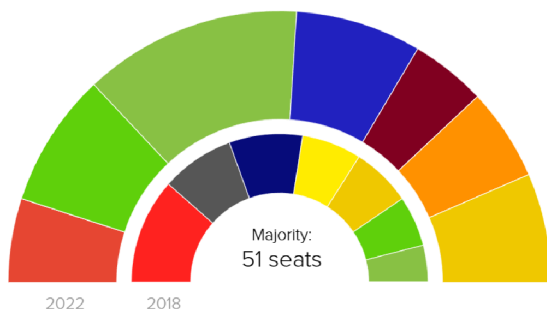

Parties didn't run in 2018

*KPV has rebranded to PCL. LRA formed a list with the Green party as AS.
SOURCE: Central Electoral Commission

POLITICO

On October 1, 2022, elected the 100 members of the Latvian Saeima. In 2018, the social democratic "Harmony" retained the top spot, followed by two parties that gained seats for the first time: the populist and anti-establishment Who owns the state? and the New Conservative Party.

SOURCE: Central Election Commission

POLITICO

Zdroj:

Politico. (bez datce). Poll of Polls, Latvia. Politico.eu. Získáno z: <https://www.politico.eu/europe-poll-of-polls/latvia/>

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá národnostními politikami v Estonsku a Lotyšsku mezi lety 1991 a 2022. Cílem práce je porovnání vývoje těchto politik pomocí metody případové komparativní studie, která je strukturována dle klíčových faktorů vývoje. Hlavní výzkumná otázka zní: „jak se liší vývoj národnostních politik Estonska a Lotyšska vůči ruské menšině v období 1991-2022 podle jednotlivých ovlivňujících faktorů“. Zkoumanými faktory jsou historické faktory (tj. existence meziválečných státních celků a dva následné okupační režimy), demografické faktory (tj. typ občanství, počet a rozmístění příslušníků ruské menšiny), faktor politické soutěže a mezinárodní faktory (tj. euro-atlantské instituce a Rusko). Klíčovým zjištěním práce je, že zejména významně se na rozdílech a podobě národnostních politik projevila struktura politické soutěže a s ní související demografické faktory. Naopak podobnosti vysvětlují spíše historické a mezinárodní faktory, které vedly země podobným směrem, tedy na Západ a pryč od Ruska, k čemuž bylo nutné respektovat mezinárodní normy pro národnostní politiku.

Klíčová slova: Národnostní politika, ruská národnostní menšina, Estonsko, Lotyšsko

Abstract

This bachelor's thesis deals with ethno-politics of Estonia and Latvia between 1991 and 2022. The objective of the thesis is to compare the development of these policies using the case comparative study method, which is structured according to key development factors. The main research question is: "how the development of ethno-politics of Estonia and Latvia towards the Russian minority in the period 1991-2022 differs according to individual influencing factors". The factors examined are historical factors (i.e. the existence of interwar state units and the two subsequent occupation regimes), demographic factors (i.e. type of citizenship, number and distribution of members of the Russian minority), the factor of political competition and international factors (i.e. Euro-Atlantic institutions and Russia). The key finding of the work is that the structure of the political competition and demographic factors related to it had a particularly significant impact on the differences and form of ethno-politics in Estonia and Latvia. On the contrary, the similarities are explained rather by historical and international factors that led the countries in a similar direction, i.e. to the West and away from Russia, for which it was necessary to respect international norms for ethno-politics.

Keywords: Ethno-politics, Russian national minority, Estonia, Latvia